2001
ژىل
29 - سېنتەبىر
شەنبە
№ 9
(4145)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

«يېڭى ھاياتنىڭ» تەغدىرى سىزنى ئويلاندۇرامدۇ؟

ھەش - پەش دېگىچىلا كۈزمۇ كەلدى. جۇمھۇرىيىتىمىزدە 2002 - ژىل ئۈچۈن قەرەللىك نەشرلەرگە مۇشتىرى توپلاش ئىشى ئۇمۇمىيۈزلۈك باشلاندى. بىزنىڭ قەدىرلىك گېزىتخانلىرىمىزغا مەلۇمكى، توختىماي داۋام قىلىۋاتقان ئىختىسادىي بوھرانچىلىق نەتىجىسىدە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتى دولەت بيۇدژېتىدىكى بىر نەچچە نەشرلەرنى يېپىشقا مەجبۇر بولغاندا 1970 - ژىلدىن نەشر قىلىنىپ كېلىۋاتقان «يېڭى ھايات» گېزىتى 1999 - ژىلى مارتتا يېپىلغان ئىدى. لېكىن ئوتتۇز ژىلدىن بېرى بىز بىلەن دوستلىشىپ، مۇڭدىشىپ كېلىۋاتقان ئوز مۇخلىسلىرىمىزنىڭ ئىشەنچىنى ئاقلاش، ئۇلارنىڭ ئەخباراتقا بولغان تەشنالىقىنى قىسمەن بولسىمۇ قانائەتلەندۇرۇش مەخسىتىدە «يېڭى ھاياتنى» ئايدا بىر قېتىمدىن بولسىمۇ نەشر قىلىشقا قارار قىلغان ئىدۇق. 1999 - ژىلى مايدىن «يېڭى ھايات» مۇستەقىل گېزىت سۈپىتىدە ھەر ئايدا بىر قېتىمدىن قولىڭىزغا تېگىۋاتىدۇ.

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ مۇخلىسلىرى ئاساسىي جەھەتتىن چوڭ ياشتىكىلەر، ئۇلارنىڭ سانى ژىلدىن - ژىلغا ئازىيىپ كېتىۋاتقانلىقتىن، بۇ تەبىيكى گېزىت تىراژىنىڭمۇ ئازىيىشىغا ئېلىپ كەلدى. گېزىت ئوزىنى - ئوزى ئاقلالمايدۇ، دېمەك بىز دولەت بيۇدژېتىدىن چىقىرىلغاندىن بۇيان، زىيان تارتىپ ئىشلەشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. ھە، بازار مۇناسىۋەتلىرى بەزىلىرىمىزنى كاگگىرىتىپ قويدى، بەزىلىرىمىزنىڭ كاللىسىنى سەگىتتى. ھازىر مەلۇم نەرسىلەردىن ۋاز كېچىش بىلەن مەلۇم نەرسىلەرگە ئېرىشىش ئالدىدىكى ئازاپلىق تاللاش ھەر بىرىمىزنى بىئارام قىلماقتا. بىز ھازىر خەلقىمىزنىڭ كېلەچەك تەغدىرى توغرىلىق قاتمۇقات ئەندىشىلىك خىياللار ئىلكىدە ئازاپلىنىۋاتقان بىر ۋاقىتتا، سىز گېزىتخان ئۈچۈن نەشر قىلىنىۋاتقان «يېڭى ھايات» قولىڭىزغا تەككەندە قەلبىڭىزگە زەررىدەك بولسىمۇ مەلھەم بولىدۇ، رەھمىسىز رېئاللىقنىڭ بىزنى قىيناۋاتقان چىگىش سوئاللىرىغا ئوز دائىرىسىدە جاۋاپ بېرىدۇ دەپ ئويلايمىز.

ئەندى ھورمەتلىك گېزىتخان، «يېڭى ھاياتنىڭ» داۋاملىق نەشر قىلىنىپ تۇرۇشى پەقەت سىلەرگە باغلىق، يەنى گېزىت مۇخلىسلىرى قانچىلىك كوپ بولسا ئۇ بىر قېلىپتا نەشر قىلىنىدۇ. شۇنداق ئىكەن، 2002 - ژىل ئۈچۈن ھەر بىرىمىز «يېڭى ھاياتقا» مۇشتىرى بولغاندىن تاشقىرى خولۇم - خوشنا، بۇرادەرلىرىمىزنىمۇ مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلساق نۇر ئۇستىگە نۇر بولغان بولار ئىدى. مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئاجرالماس قىسمى «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىسىز ھاياتىمىزنى قانداقمۇ تەساۋۋۇر قىلغىلى بولار؟ بىز ئىختىساتنى، يەنى ھازىرقى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلارنى بانە قىلىپ، گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى بولمىساق، بىز ئۇچۇن كىم مۇشتىرى بولىدۇ؟ مەنىۋىي گادايلىققا مۇپتىلا بولۇشتىن خۇدا ساقلىسۇن. بىز ئوزىمىزگە ئوزىمىز ياردەم قىلمىساق، بىزگە ھېچ كىم ياردەم قىلمايدۇ. يەنە تەكرارلايمىزكى «يېڭى ھاياتنىڭ» كەلگۈسى تەغدىرى پەقەت ئوزىمىزگە باغلىق. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىمىز تۈگەل «يېڭى ھاياتقا» مۇشتىرى بولايلى!

«يېڭى ھاياتنىڭ»

«كازپوچتا» ئارقىلىق بىر ژىلغا مۇشتىرى بولۇش باھاسى:
جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە — 451 تەڭگە 80 تىيىن؛
ئالمۇتا شەھرىدە — 439 تەڭگە 32 تىيىن؛
«كازياسپاسوز» ئاگېنتلىغى ئارقىلىق يېزىلغاندا:
جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق تەۋەسىدە - 457 تەڭگە 80 تىيىن.
ئىندېكسى — 65359.

«ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ»

«كازپوچتا» ئارقىلىق بىر ژىلغا مۇشتىرى بولۇش باھاسى
جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە — 1026 تەڭگە 48 تىيىن؛
ئالمۇتا شەھرىدە — 972 تەڭگە 36 تىيىن؛
«كازياسپاسوز» ئاگېنتلىغى ئارقىلىق يېزىلغاندا:
جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق تەۋەسىدە - 1030 تەڭگە 68 تىيىن.
ئىندېكسى — 65357.

رىم پاپىسىنىڭ سەپىرى - قازاقىستاننىڭ تېچلىقپەرۋەر سىياسىتىنى ژۇقۇرى باھالىغانلىقىنىڭ نىشانى

بېيىل 22 - 24 - سېنتەبىر كۈنلىرى ۋاتىكان رەھبىرى 2 ئىئوئاننى پاۋېل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنى رەسمىي سەپەر بىلەن زىيارەت قىلدى. ئاستانا ئائېروپورتىدا رىم پاپىسىنى دولەت رەھبىرى نۇرسۇلتان نازارباييۇ شەخسەن قارشى ئالدى.

23 - سېنتەبىر يەكشەنبە كۈنى ئاستانادىكى «ۋەتەن ھىمايىچىلىرى» مونۇمېنتى يېنىدىكى مەيدانىدا 2 ئىئوئاننى پاۋېل قازاقىستان ۋە مەركىزىي ئاسىيە كاتولىكلىرىغا بېغىشلاپ خاسىيەتلىك مىسا ئوتكۈزدى. بەزى بىر مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئۇنىڭغا 35 مىڭغا يېقىن ئادەم ئىشتىراك قىلغان. مىسادا پونتىفىك دىندارلارنى، دۇنيانىڭ بارلىق خەلقلىرىنى بىرلىك - چىشلىلىققا چاقىردى. ئۇ خەلقلەرگە ئا ق ش دا يۈز بەرگەن پاجىئەلىك ۋەقەلەرنىڭ كىشىلەرنىڭ مىللىي - دىنىي ئالاھىدىلىكلىرى بويىچە بولۇنۇشكە يول قويماسلىق چاقىرىقى بىلەن مۇراجەت قىلدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلىقى ژۇقۇرى دەرىجىلىك مېھماننى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ قوبۇل قىلدى. پرېزىدېنت رىم پاپىسىغا قازاقىستانغا رەسمىي سەپەر بىلەن كەلگەنلىكى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، سوھبەت ماۋزۇسىنى ھازىر پۈتكۈل دۇنيانى تەشۋىشلەندۈرۈۋاتقان تېررورىزم مۇئاممىسىغا بۇرىدى. 2 ئىئوئاننى پاۋېل بولسا، قازاقىستانلىقلارنى ۋەتەن مۇستەقىللىقىنىڭ ئون يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلەپ، مۇۋەپپەقىيەتلەر تىلىدى.

شۇنىڭدەك كېيىن 2 ئىئوئاننى پاۋېل ياۋرو-ئاسىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ستۇدېنت - ياشلار بىلەن ئۇچراشتى.

24 - سېنتەبىر كۈنى پونتىفىك كافېدرال سوبوردا قازاقىستان ۋە مەركىزىي ئاسىيە روھانىيلىرى، سېمىنارىستلىرى ھەم موناخلىرى ئۈچۈن مىسا ئوتىدى. 25 - سېنتەبىر سېشەنبە كۈنى ژۇقۇرى دەرىجىلىك مېھمان يېرىۋانغا ژۈرۈپ كەتتى.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ بۇيرۇغى

قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ نۆۋەتتىكى سېسسىيەسىنى چاقىرىش توغرىلىق

1. 2001 - ژىلى 24 - ئوكتەبىردە ئاستانا شەھرىدە قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ نۆۋەتتىكى سېسسىيەسى چاقىرىلىپ، ئۇنىڭ كۈن تەرتىۋىگە «مۇستەقىللىككە 10 ژىل: تېچلىق، تەرەققىيات ۋە جەمىيەتلىك رازىمەنلىك» مەسىلىسى كىرگۈزۈلسۇن.

2. قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھوكۇمىتى قازاقىستان خەلقلىرى ئاسسامبلېيەسىنىڭ سېسسىيەسىنى ئوتكۈزۈشنى ئۇيۇشتۇرۇش چارىلىرىنى كورسۇن.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ن. نازارباييۇ.

ئاستانا، 2001 - ژىل، 22 - سېنتەبىر.

بيۇدژېت تېررورغا قارشى

مالىيە مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ پىكرىچە، 2002 - ژىلغا بەلگۈلەنگەن بيۇدژېت لايىھىسى پەقەت ئىجتىمائىي خاراكتېرغىلا ئەمەس، بەلكى تېررورغا قارشى يونىلىشكە ئىگە

ئاستانا. 2002 - ژىلغا بەلگۈلەنگەن بيۇدژېت لايىھىسى تەرەققىيات ۋە ئىجتىمائىي يونىلىشتىكى بيۇدژېت دەپ خاراكتېرلەش قوبۇل قىلىنغان. ئۇنى شۇنداقلا تېپۇكلاشتۇرۇلغان، ئاقىۋىتىنى بىلىش مۇمكىن بولغان ۋە ھەتتا ئوچۇق بيۇدژېتمۇ دەپ ئاتايدۇ. بيۇدژېت لايىھىسىنى تېررورىزمغا قارشى دەپ ئاتاش مۇمكىنمۇ؟

بىز بۇنى ئىنقلاشقا ئۇرۇنۇپ، مەملىكەتنىڭ بيۇدژېت لايىھىسىنى تەپسىلىي كورۇپ چىقتۇق. مەسىلەن، 2002 - ژىلغا بەلگۈلەنگەن مۇداپىە خىراجەتلىرى ئۈچۈن بولۇنگەن مەبلەغ 34,7 مىللىارد تەڭگىنى كوزدە تۇتىدۇ. بۇ 2001 - ژىلدىكىگە قارىغاندا 7 مىللىارد تەڭگىگە يېقىن ئوشۇقتۇر.

تېررورىزمغا قارشى كۈرەش دولەت پروگراممىسىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەش ئۈچۈن 240 مىللىون تەڭگىدىن ئوشۇق مەبلەغ بولۇش كوزدە تۇتۇلغان. ئەندى ھەربىي ئوبيېكتلارنى قوغداش ئۈچۈن150 مىللىون تەڭگە. ئەسكەرلەرنىڭ جەڭگىۋار تەييارلىقى بويىچە چارە - تەدبىرلەرگە - 250 مىللىون تەڭگە ئاجرىتىلغان.

جەمىيەت تەرتىۋىنى قوغداش ئۈچۈن 3,8 مىللىارد تەڭگە پايدىلىنىش كوزدە تۇتۇلغان.

بيۇدژېتنىڭ مونۇ ماددىلىرىمۇ قىزىقارلىق: دىپلوماتىك ۋاكالەتخانىلارنى قوغداشقا - 23 مىللىارد، ئوپېراتىۋ ئىنكاس قىلىش خىزمىتىگە - 75 مىللىون، ئوپېراتىۋ - ئىزدەشتۈرۈش خىزمىتىگە 763,8 مىللىون تەڭگە ئاجرىتىش كوزدە تۇتۇلغان.

مەجلىس پالاتىسىنىڭ رەئىسى ژارماخان تۇياقباينىڭ پىكرىچە، دېپۇتاتلار خىراجەتلەرنىڭ بۇ ماددىلىرىنى ئوزگەرتىشكە جۈرئەت قىلمايدۇ:

- بىزنىڭ رېگىوندا قېلىپلىشىۋاتقان ۋەزىيەت، مەملىكەتنىڭ مۇداپىە قابىلىيىتىنى ۋە بىخەتەرلىكىنى كۈچەيتىش، تېررورىزمغا قارشى كۈرەشنى تېخىمۇ جىددىيلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلماقتا.

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:
р/с 406467897 ТОО "Висал"
РНН600400099802 МФО 190501719,
код 719 АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز

ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن گېزىتىمىزغا ئون مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلغان ئالمۇتا شەھرى درۇژبا مەھەللىسىنىڭ ئىمام ئابباس قارى ھاجىم باشلىق مەسچىت قومىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.
«يېڭى ھايات» تەھرىراتى.

پۈتكۈل دۇنيانى زىل - زىلىگە كەلتۈرگەن ئامېرىكا پاجەسى

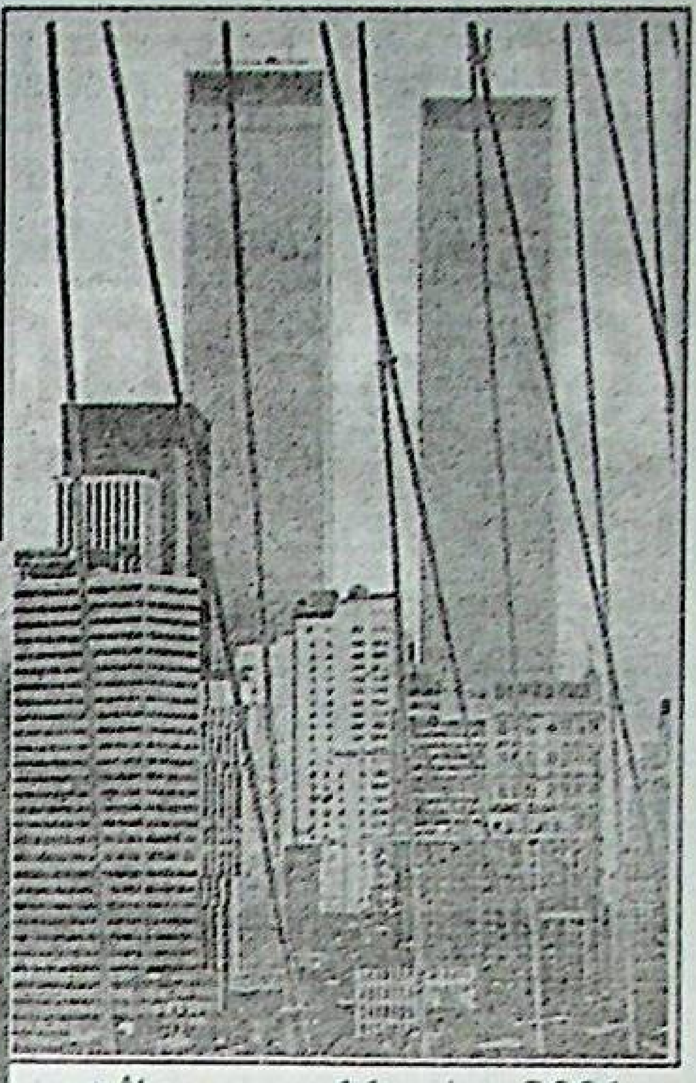

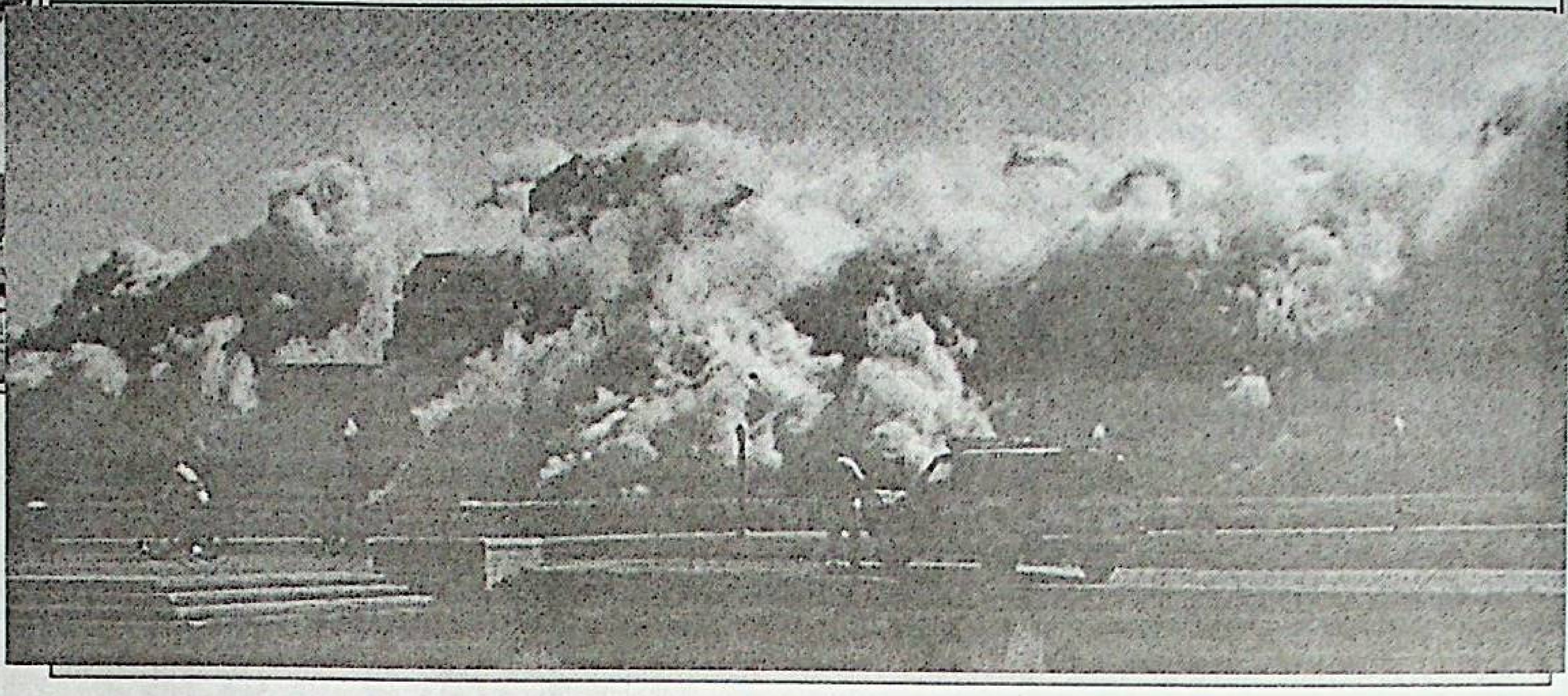

2001 - ژىلى 11 - سىنتەبىرنىڭ ئىنسانىيەت تارىخىغا ماتەم كۈنى سۈپىتىدە كىرىدىغانلىقىدا شۈبھە يوق. نۆۋەتتىكى ئىش كۈنى باشلىنىشى ئالدىدا نيۇ - يورك بىلەن ۋاشىنگتوندا تىنچ ئاھالى ئارىسىدا قۇرۇۋان بولغانلارنىڭ سانى ۋە كۆلەمى بويىچە بارلىق ئىلگەركىلەردىن ئېشىپ كېتىدىغان پاجە يۈز بەردى. «بوئىنگ» تىپىدىكى ئىككى يولۇۋچىلار سامولىيوتى 18 - 20 مىنۇت ئارىلىقىدا نيۇ - يوركتىكى خەلىق ئارا سودا مەركىزىنىڭ ئېگىزلىگى 415 مېتىرلىق ئىككى 11 قەۋەتلىك بىناسىغا ئۇرۇلغان. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۈچىنچى سامولىيوت ئا ق ش مۇداپىيە مىنىستىرلىكىنىڭ بىناسىغا - پېنتاگونغا غۇلىغان. تۆرتىنچى سامولىيوت پىتسبۇرگنىڭ يېنىدىكى سومېرسېت ئايروپورتىنىڭ يېنىدا ھالاكەتكە ئۇچرىغان. بەشىنچى سامولىيوتنىڭ نامەلۇم جايدا ھالاكەتكە ئۇچرىغانلىقى خەۋەر قىلىندى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، بۇ كۈنى ئا ق ش تا 11 سامولىيوت جىنايەتچىلەر تەرىپىدىن ئوغرىلىنىپ ھايداپ كېتىلگەن.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە، خەلىق ئارا سودا مەركىزىنىڭ ۋەيران قىلىنغان ئىككى ھەشەمەتلىك بىناسى ئامېرىكىنىڭ ئەڭ چوڭ نيۇ - يورك شەھرىنىڭلا ئەمەس، بەلكى بارلىق ئامېرىكىلىقلارنىڭ پەخرى بولغان. بۇ بىنالار ئاق ش قۇدرىتىنى ۋە بايلىقىنى ئەكس ئەتتۈرەتتى ۋە ئېگىزلىگى بويىچە دۇنيادا 3 - ئورۇندا تۇراتتى. مەزكۇر خەلىق ئارا سودا مەركىزىدە بىر مەزگىلدە 50 مىڭ ئادەم ئىشلىگەن. بۇ بىنالارغا تېررورلۇق ھەرىكەت ئىش باشلىنىش ئالدىدا قىلىنغانلىقىدىن، قۇرۇۋان بولغانلارنىڭ سانى ئېنىق ئەمەس. سامولىيوتلارنىڭ يولۇۋچىلىرى ۋە كوچىدىكى تەساددىپى ئادەملەر بىلەن قوشۇپ ھېساپلىغاندا قۇرۇۋان بولغان ۋە زەرداپ چەككەنلەرنىڭ سانى بىر نەچچە مىڭ ئادەمنى تەشكىل قىلىشى مۇمكىن.

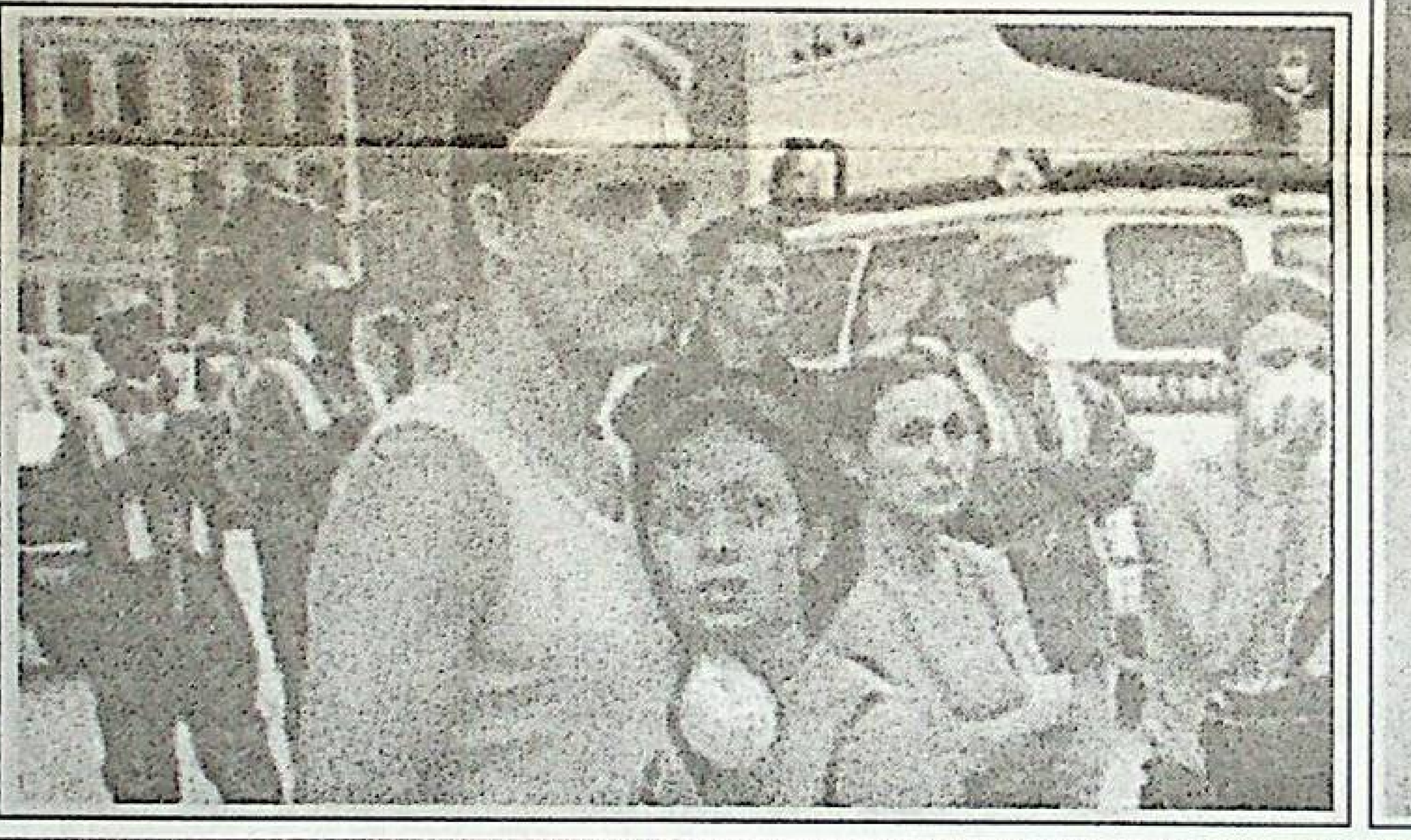

ئامېرىكىدا يۈز بەرگەن بۇ پاجە تولۇق مىقياسلىق ۋە تەپسىلىي ئويلاشتۇرۇلغان تېررورلۇق ھەرىكەتنىڭ نەتىجىسىدىن ئىبارەت بولغانلىقىغا ھېچ كىمدە شۈبھە تۇغدۇرمايدۇ. بۇ تېررورلۇق ھەرىكەتلەر نەتىجىسىدىكى ئاقىۋەتلەر ئىنتايىن دەھشەتلىك، ئادەمنى تاڭ قالدۇرىدۇ.

ئا ق ش دۇنيادىكى ئەڭ قۇدرەتلىك ۋە ئۇلۇق دولەت سۈپىتىدە مۇنداق ھەرىكەتلەرنى كەچۈرمەيدۇ ۋە ئاقىۋەتسىز قالدۇرمايدۇ، ئايرىم تېررورچىلارنىمۇ، ئۇيۇشقان تۇپلارنىمۇ جازالايدۇ. تېررورلۇق ھەرىكەتلەر، ئەلۋەتتە مەۋجۇت مۇئاممالارنى ھەل قىلىش ئۇسۇلى ئەمەس، ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پۈتكۈل دۇنيادا ئۇ قاتتىق ئەيىپلەنمەكتە. ئىشىنىمىزكى، سىياسەتچىلەرمۇ، مۇلاھىزىچىلەرمۇ، ئاددىي ئادەملەرمۇ خېلە ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە ئامېرىكىدا يۈز بەرگەن پاجەنىڭ سەۋەپلىرىنى ئۆگىنىدۇ، تەھلىل قىلىدۇ. بۇ پەقەتلا ئا ق ش ۋە يېقىن شەرىقىلا تەئەللۇق ئەمەس. مۇنداق تېررورلۇق ھەرىكەتلەر ھەر قانداق جايدا يۈز بېرىشى مۇمكىن...

پۈتكۈل ئامېرىكا خەلقى بىلەن بۇ بىمەنا پاجەنىڭ ئاقىۋەتلىرىگە ئېچىنغان ھالدا، ئۆزلىرىنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن ئايرىلغانلارغا ۋە پۈتكۈل ئامېرىكا خەلقىگە سەممىي ۋە چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرۈپ، بىز بۇنىڭ سەۋەپلىرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

ئۇساما بىن لادىن ئا ق ش تىكى تېررورلۇق ھەرىكەتلەرگە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك دەپ ھېساپلانماقتا

شېيخ ئۇساما مۇھەممەد بىن ئاۋاد بىن لادىن 1957 - ژىلى جىددە شەھرىدە (سەئۇدىيە ئەرەپستانى) تۇغۇلغان. ئۇ بايى تىجارەتچى بولۇپ، بىر قاتار ئەرەپ ئەللىرىدە، شۇنداقلا ئۇلۇق برىتانىيە بىلەن گېرمانىيەدە بىر نەچچە سودا شىركەتلىرىگە ئىگە.

1994 - ژىلى بىن لادىن مەملىكەت ھۆكۈمىتىگە قارشى قارىتىلغان پائالىيىتى ئۈچۈن سەئۇدىيە ئەرەپستانىنىڭ پۇخرالىقىدىن مەھرۇم قىلىنغان. ئۇ 1979 - 1989 - ژىللارغىچە بولغان دەۋىر ئىچىدە ئاۋغانستاندا ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ئىشتىراك قىلغان.

چەت ئەل ۋە ۋەتەن ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرىدا بىن لادىن توغرىلىق دەسلەپكى قېتىم 1995 - ژىلى نويابىردا خەۋەر قىلىندى، بۇ ۋاقىتتا باخران شەھىرىدىكى (سەئۇدىيە ئەرەپستانى) ئامېرىكا ھەربىي بازىسى يېنىدا پارتلاش يۈز بەرگەن ئىدى. 1996 - ژىلى بۇ خىلدىكى تېررورلۇق ھەرىكەتلەر نيۇ - يوركتىكى دۇنياۋىي سودا مەركىزى بىناسىدا ۋە ئەر-رىيادتىكى مىللىي گۋاردىيە شتابى ئالدىدا يۈز بەردى. شۇ ژىلى يەنە بىن لادىننىڭ ئىشتىراكىدا ئېفىوپىيەنىڭ پايتەختى - ئاددىس - ئابېبىدا بۇ مەملىكەتتە سەپەر بىلەن بولىۋاتقان مىسىر پرېزىدېنتى ھوسنى مۇبارەككە سۇيقەست قىلىندى.

1997 - ژىلى بىن لادىن دەسلەپكى قېتىم چېچەن ئىسيانچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچراشتى ۋە شۇنىڭدىن بۇيان ئۇلارغا دايىم ھەربىي ۋە مالىيە ياردەم بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە چېچەنلەر «قۇراللىق ئىسلام گۇرۇھى» ۋە «مۇسۇلمان قېرىنداشلار» ئوخشاش تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيىتىگە بىۋاستە ئىشتىراك قىلماقتا. بۇنىڭدىن تاشقىرى بىن لادىن ئاخىرقى ۋاقىتلارغىچە پاكىستاننىڭ، مىسىرنىڭ، بانگلادېشنىڭ ۋە باشقا ئەرەپ دولەتلىرىنىڭ رادىكال ئىسلامچى گۇرۇھلىرىنى «جىھاد فرونتى» دەپ ئاتالمىشقا بىرلەشتۈرۈش ئورۇنۇشلىرىنى قىلماقتا. فرونت (بىرلىك سەپ) لىدېرلىرىنىڭ پىكرىچە، ئۇنىڭ پائالىيىتىگە شۇنداقلا مەركىزىي ئاسىيە ۋە كاۋكازنىڭ بىر قاتار دولەتلىرىنى جەلىپ قىلىنىشى لازىم.

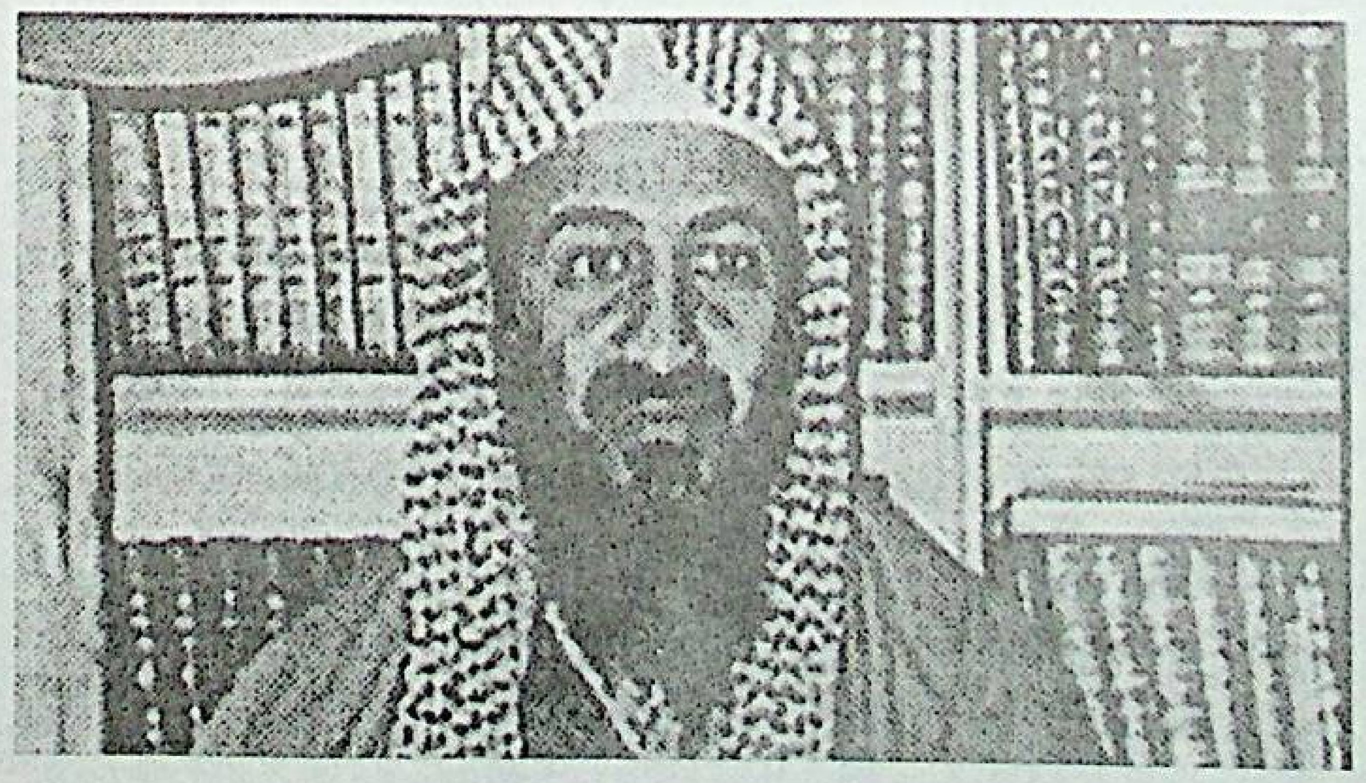

ئۇساما بىن لادىن ئاخىرقى ئون ژىل داۋامىدا پالەستىنىدىكى «جىھاد» ۋە «ھاماس» رادىكال ئېكستىرېمىستىك تەشكىلاتلارنى مالىيەۋىي جەھەتتىن قوللاپ كەلمەكتە.

بىن لادىننىڭ ئاۋغانستاندىكى ئوقۇش - مەشىق قىلىش تەشكىلاتلىرى قۇدرەتلىك ماددىي - تېخنىكىلىق بازىغا ئىگە. بۇ يەردە ئوقىتىلىۋاتقانلار مىنىلاش ۋە پارتلىتىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىش، رازۋېدكا قىلىش، ئالاقىنى تەمىنلەش ئىشلىرىنى ئۈرگۈزۈش كونۇكمىلىرىنى ئالىدۇ.

بىن لادىن كېيىنكى ۋاقىتلارغىچە بىرلەشكەن تاجىك ئوپپوزىتسىيەسى (ھازىر ئۇ يوق) بىلەن مۇناسىۋەت قىلغان، كوسوۋو ئالبانلىرى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ تۇرىدۇ. بىن لادىننىڭ پىدائىلىرى ئىلگەركىدەكلا چېچەنىستاندا بولۇپ - ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەر خىل ئەرەپ ئەللىرىنىڭ پاسپورتلىرىغا ئىگە ۋە ھەربىي ئىنستروكتورلار خىزمىتىنى ئورۇنلىماقتا.

ئا ق ش ھۆكۈمىتى ھەر ژىلى مەخسۇس ئاگېنتلارنىڭ كەڭ تارمىقىدىن تارتىپ سۈنئىي ھەمرا سىستېمىلىرىدىن باياقىشقىچە بولغان بارلىق ۋاستىلاردىن پايدىلانغان ھالدا، بىن لادىن توغرىلىق ھەر قانداق ئوپېراتىۋ ئەخباراتقا يۈزلىگەن مىللىون دوللار سەرىپ قىلماقتا.

مەخسۇس مەخسەتلەر ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن قىسىملار (شۇ جۈملىدىن مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ مەشھۇر «دېلتا» قىسىملىرى) ھازىرقى ۋاقىتتا مەشقلەنمەكتە ۋە «1 - تېررورىستىنى» تۇتۇش بويىچە ۋەزىپىلەرنى ھەر تەرەپلىمە ئويلاشتۇرماقتا. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بەزى بىر زەربىدار تويلار پاكىستانغا كېلىپ بۇيرۇقنى كۈتۈپ تۇرماقتا.

* * *

يېقىندا ئا ق ش پرېزىدېنتى جورج بۇش تېررورىستلارغا ۋە ئۇلارنى يوشۇرۇۋاتقان ئەللەرگە نىسبەتەن ھەربىي ھەرىكەتلەرنى ئۈرگۈزۈشكە ئىمكانىيەت بېرىدىغان كونگرېسسنىڭ قارارىنى ئىمزالىدى. بۇش شۇنداقلا تېررورلۇق ھەرىكەتلەرنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن 40 ملليارد دوللار مىقدارىدىكى مالىيەۋىي ياردەم توغرىلىق قانۇننىمۇ ئىمزالىدى. ئا ق ش پرېزىدېنتى كونگرېسسنىڭ ۋەكىللەر پالاتىسىغا ۋە سېناتقا قوللاپ - قۇۋەتلىگەنلىكى ئۈچۈن مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

ياپونىيەنىڭ ئوكىناۋا ئارالىدىكى بازىلاردىن ئا ق ش دېڭىز پىيادە ئەسكەرلىرىنىڭ ئەڭ خىل قىسىملىرى تېررورلۇق ھەرىكەتلەر يۈز بېرىپ بىر كۈندىن كېيىن ئاۋغانستاننىڭ چېگارىسىغا تاشلىنىشقا تەييارلىقنى باشلىۋەتتى، ئامېرىكىنىڭ مەخسۇس مەخسەتلەر ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى تويلىرى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بەلگۈلەنگەن يەردە ھازىر بولدى.

ئاۋغانستاننىڭ تالىپلار ھاكىمىيەت دائىرىلىرى ئا ق ش نىڭ بىن لادىننى دەرھال تاپشۇرۇپ بېرىش تەلىۋىنى رەت قىلدى. ئەندى پۈتكۈل دۇنيا تالىپلارغا قارشى چوڭ مىقياسلىق «ئىنتىقام ئېلىش» ھەرىكىتىنىڭ باشلىنىشىنى كۈتۈپ تۇرماقتا.

تالىپلار بىن لادىننى ۋە كوپلىگەن ئىنتىپاقداشلىرىنى يوقىتىپ قويىدى

«تالىپلار» ھەرىكىتى بىر قاتار جىددىي زەربىگە ئۇچرىدى. شىمالىي ئىتتىپاق كەڭ مىقياسلىق ھۇجۇم باشلىدى، بىرلەشكەن ئەرەب ئەمىرلىكى ۋە سەئۇدىيە ئەرەبىستانى ئۇنىڭ بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئۈزدى. تالىپلار ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى كۆڭۈلسىزلىكلىرىنىڭ ئاساسىي ئەيىپكارىنى يوقىتىپ قويىدى.

شىمالىي ئىتتىپاق كۈچلىرى ئافغانىستاندا ئامېرىكا ئەسكەرلىرى پەيدا بولغىچە ئۆز دۈشمەنلىرىدىن مۇمكىن قەدەر كۆپرەك تەۋەنى ئىشغال قىلىشقا ئۇرۇنماقتا. شىمالىي ئىتتىپاق تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ رەھبىرى دوكتور ئابدۇللا ئابدۇللىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، تالىپلار ھەرىكىتىگە قارشى كۈچلەر بالخ، تاخار ۋە سامانگان ئۆلكىلىرىدە بىر قاتار چوڭ ئۇتۇقلارغا ئېرىشكەن. دوكتور ئابدۇللىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، ھازىر مەملىكەت تەۋەسىنىڭ 25 پائىزى شىمالىي ئىتتىپاقنىڭ نازارىتى ئاستىغا ئۆتكەن. ئەندى گېنېرال رەشىد دۇستۇم بولسا يېقىنقى كۈنلەر ئىچىدە تالىپلارغا قارشى بىرلەشمە مازارى - شەرىفنى ئىشغال قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە شىمالىي ئىتتىپاق مۇزاكىرىلەر جەريانىنى ئاكتىپلاشتۇردى. يېقىندا دۈشەنبىدە ئىتتىپاقنىڭ يېڭى ھەربىي لىدېرى مۇھەممەد فەھىم ۋە دوكتور ئابدۇللا روسسىيە فېدېراتسىيەسى قوراللىق كۈچلىرى باش شتابىنىڭ باشلىقى ئاناتولىي كۋاشنىن بىلەن ئۇچراشتى. دوكتور ئابدۇللا ژۇرنالىستلارغا، ئافغانىستانغا ھەر قانداق زەربە بېرىش ئالدىدا «بارلىق خوشنا ئەللەر بىلەن سوھبەت ئۆتكۈزۈش» لازىم، دەپ بىلدۈردى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كابۇلدىن قوغلانغان بۇرھانىددىن رابباني ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى رىمدا سابىق ئافغان كورولى مۇھەممەد زاھىر شاھ بىلەن ئۇچراشقان. ئۇ ئافغانىستاننى 40 باشقۇرغان، س س س ر بىلەن مۇناسىۋەتلەرنى پائال تەرەققىي ئەتكۈزگەن. 1973 - ژىلى كورول ئۆز جىيەنى - شاھزادە دائۇد تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغان، دائۇد ئا ق ش ۋە پاكىستاننىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشىگە تايانغان. شىمالىي ئىتتىپاق ۋەكىللىرى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشتىن كېيىن 86 ياشلىق سابىق مونارخ ئافغانىستانغا قايتىپ كېلىپ مەملىكەتنى باشقۇرۇشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن.

تالىپلارنىڭ دۈشمەنلىرى جىپسىللاشقانسېرى، ئۇلارنىڭ ئۇچۇق ئىتتىپاقداشلىرى بارغانسېرى ئازايماقتا. يېقىندا بىرلەشكەن ئەرەب ئەمىرلىكى ۋە سەئۇدىيە ئەرەبىستانى تالىپلار ئۆز دۆلىتىنى رەسمىي ئاتايدىغان ئافغانىستان ئىسلام ئەمىرلىكى بىلەن بولغان دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرنى ئۈزگەنلىكى توغرىلىق جاكالىدى. پەقەت پاكىستانلا تالىپلار بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرنى ساقلاپ كېلىۋاتىدۇ، لېكىن ئىسلاماباد كابۇلدىكى ئەلچىخانىسىنى ياپتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە پاكىستان يېقىندا ئۆز ھاۋا بوشلۇغىنى ئامېرىكىلىقلارنىڭ پايدىلىنىشىغا رازىلىق بەرگەن. بۇنىڭدا پاكىستان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ رەھبىرى ئابدۇل ساتتار «ئا ق ش پاكىستاندا ياكى ئافغانىستاندا قۇرۇقلۇق كۈچلىرىنى ئۇزاق مۇددەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىلىق قارارغا كەلمەيدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىدىغانلىقىنى» تەكىتلىگەن.

جۈملىدىن، ئامېرىكىنىڭ قۇرۇقلۇقتىكى ئوپېراتسىيەسى تېخى ئەندىلا پلانلىنىۋاتىدۇ، لېكىن بەزى ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاسىتىلىرى ئۇرۇش توغرىلىق ماتېرىياللارنى بېرىشكە ئالدىرىماقتا. مەسىلەن، برىتانىيەنىڭ «ساندى تايمس» گېزىتى ئۆتكەن ھەپتىدە مەخسۇس مەخسەتلەر ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ئوترەدنىڭ تۆرت جەڭچىسىنىڭ ئوساما بىن لادېننىڭ تۇرۇۋاتقان جايىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن تاجىكىستاندىن ئافغانىستانغا قانداق كىرگەنلىكى توغرىلىق بايان قىلىشقا ئالدىرىغان. ئۇلۇق برىتانىيە تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ ۋەكىلى بۇ مەلۇماتنى رەت قىلدى.

بىن لادېننى برىتانىيەلىكلەرلا ئەمەس، بەلكى تالىپلارنىڭ ئۆزلىرىمۇ تاپالمايۋاتىدۇ. يېقىندا ئافغان ئىسلام پرېسس ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، ئافغانىستاندىن چىقىپ كېتىش چاقىرىقىغى بايان قىلىنغان پەتۋانى تاپشۇرۇش ئۈچۈن تالىپلار بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئۇنى ئىزدىمەكتە.

«كوممېرسانت» گېزىتىدىن.

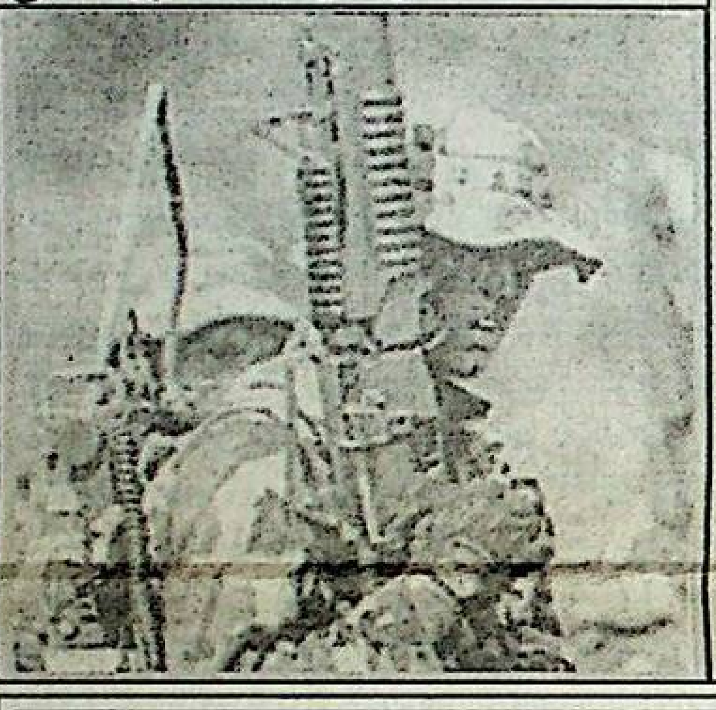

دىققەت مەركىزىدە - پاكىستان

خوشنا ئافغانىستاندىكى تالىپلارنى ئېتىراپ قىلغان پاكىستان ھازىر ھەممىنىڭ دىققەت مەركىزىدە بولماقتا. پاكىستاندا تەخمىنەن 2 مىللىونغا يېقىن ئافغان قاچقىلىرى بولۇپ، ئۇ خوشنا مەملىكەتنىڭ پاجەسى توغرىلىق ھەممىدىن ياخشى بىلىدۇ. س س س ر ئافغانىستاننى بېسىۋالغان چاغدا ئا ق ش پاكىستاننى ھەر تەرەپلىمە قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەن، لېكىن كېيىنرەك ئۇ گېنېرال پېرۋىز مۇشاررافنىڭ ھەربىي ھۆكۈمىتىدىن چەتلەشتى. ۋاشىنگتون ئىلگىرىدەكلا پاكىستانغا قارشى چارىلەرنى قوللىماقتا، بۇ چارىلەر ئىسلاماباد ئاتوم بومبىسىنى پارتلاتقاندىن كېيىن قوللىنىلغان ئىدى. شۇنداقلا پاكىستان تەرىپىدىن كەشمىردىكى باندىلارنى قوللىغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تەشۋىشلىنىش بىلدۈرۈلمەكتە.

ئۆزبەكىستان ھەربىي - ھاۋا كۈچلىرىنىڭ بازىسىغا ئامېرىكىنىڭ دەسلەپكى سامولىيوتلىرى كەلدى

خوشنا ئافغانىستانغا ئوچ ئېلىش زەربىلىرىنى بېرىشكە تەييارلىق كۆرۈش دائىرىسىدە ئۆزبەكىستانغا ئامېرىكىنىڭ دەسلەپكى ھەربىي سامولىيوتلىرى كەلدى. بۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى سابىق كېڭەش جۇمھۇرىيەتلىرىدە ئامېرىكا ھەربىيلىرىنىڭ بولۇشىنىڭ دەسلەپكى دولقۇنى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ رېگىوندىكى يەنە بىر سابىق كېڭەش جۇمھۇرىيىتى ئافغانىستانغا قارشى ھەربىي ھەرىكەتلەرنى ژۈرگۈزۈشكە ياردەم قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلدى. پرېزىدېنت ئىمامالى راخمونوۋ تاجىكىستاننىڭ خەلق ئارا تېررورىزمغا قارشى كۈرەشتە خەلق ئارا بىرلەشمە بىلەن، شۇ جۈملىدىن ئا ق ش ھۆكۈمىتى بىلەن ھەمكارلىشىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى.

ھەر ئىككى مەملىكەت رېگىوندا ئېھتىمال بولغان ئامېرىكىنىڭ ھەربىي كۈچلىرىنىڭ بولۇشىنىڭ نازۇك خاراكتېرىنى كۆزدە تۇتۇپ ۋە ئافغانىستاندىكى يېڭى ئۇرۇش ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ۋەزىيەتنى تېخىمۇ تۇراقسىزلاندۇرۇشىدىن خوۋۇپلىنىپ، بۇ خەۋەرلەرنى رەت قىلغان ئىدى.

لېكىن يېقىندا روسسىيەنىڭ «ئىنتېرفاكس» ئەخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا - ئىككى س - 130 ژۈك سامولىيوتى تاشكەنتنىڭ يېنىدىكى سابىق كېڭەش ھەربىي - ھاۋا كۈچلىرىنىڭ بازىسىغا قونغان ۋە ھەربىي تېخنىكىنى چۈشۈرۈشكە باشلىغان. سامولىيوتلاردا تەخمىنەن 100 ئامېرىكا ھەربىي خىزمەتچىسى كەلگەن. ئاگېنتلىقنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، رەسمىي مەنبەلەر سامولىيوتلارنىڭ كەلگەنلىكى فاكتىنى تەستىقلىمىگەن ۋە رەت قىلمىغان.

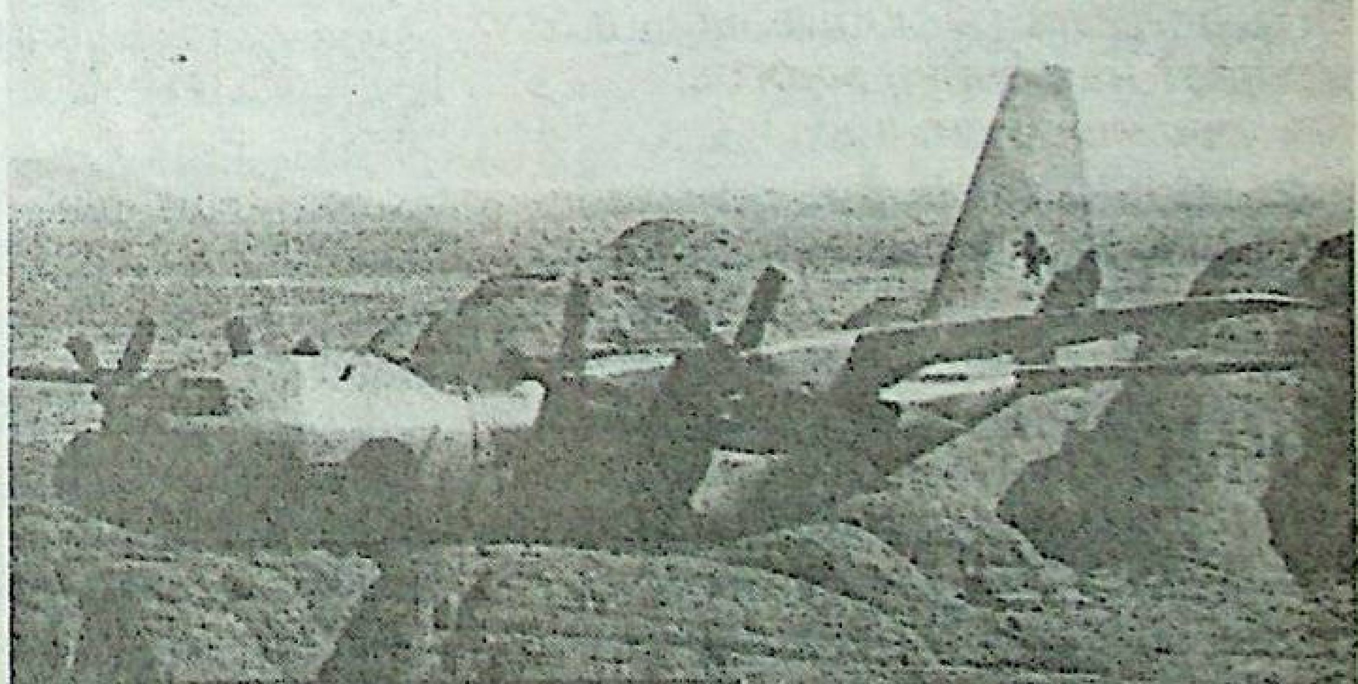

«فرانس - پرېسس» ئاگېنتلىقى ئۆزبەكىستاننىڭ ھەربىي مەنبەلىرىگە ئاساسلىنىپ، تاشكەنتنىڭ يېنىدىكى ئاۋىابازىغا ئامېرىكىنىڭ نامەلۇم ساندىكى ھەربىي سامولىيوتلىرىنىڭ كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، ئامېرىكىنىڭ ھەربىي ۋېرتولىيوتلىرىنىڭ تېخىچە بۇ بازىدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى (بۇ ۋېرتولىيوتلار سېنتەبىرنىڭ بېشىدا رېگىوندا بولۇپ ئۆتكەن ئۆزبەكىستان بىلەن ناتو ئوتتۇرىسىدىكى بىرلەشكەن مەشقلەرگە ئىشتىراك قىلغان).

سىۋزان گلاسسېر.

«ۋاشىنگتون پوست» گېزىتى.

كەتلىكىنى بىلدۈردى. ئۇ قانداق كونكرېت ھەمكارلىق توغرىلىق سۆز بولۇۋاتقانلىقى توغرىلىق ئېنىقلىما بەرمىدى.

مۇداپىئە مىنىسترلىكىنىڭ ۋەكىللىرى پېنتاگون ئەسكەرلەرنى پارس قولتۇغىدىكى ۋە ھىند ئوكياندىكى ئامېرىكىنىڭ ئەنئەنىۋىي بازىلىرىغىلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا تاجىكىستان بىلەن ئۆزبەكىستانغىمۇ توشۇشقا باشلىغانلىقى توغرىلىق مەلۇماتلارنى ئېلان قىلدى. ئۇلارنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ئەسكەرلەرنى ئۆزبەكىستانغا ئورۇنلاشتۇرۇش رەسمىي خاراكتېرغا ئىگە بولىدۇ، ئەندى تاجىكىستاندىكى ئوپېراتسىيەلەر ۋىراقتا جايلاشقان بازىدا مەخپىي ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ.

ھە دېگەندە تا ھازىرغىچە روسسىيەنىڭ سىياسىي تەسىرى ئاستىدا تۇرۇۋاتقان بۇ

ن. نازاربايېۋ: «مېنىڭ ئىستىپاغا چىقىدىغانلىغىم توغرىلىق مىش - مىشلار كۆپتۈرۈۋېتىلگەن»

قازاقىستان پرېزىدېنتى رىم پاپىسى ئىئوئانن پاۋېل ئىككىنچىنىڭ سەپىرى مۇناسىۋىتى بىلەن ئىش بابىدا كەلگەن ژۇرنالىستلار بىلەن ئۇچراشتى.

چەت ئەللىك ژۇرنالىستلارنى كوپلىگەن مەسىلىلەر قىزىقتۇردى. ئۇلارنى رىم پاپىسىنىڭ سەپىرىگە باغلىق ماۋزۇلارلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا قازاقىستاننىڭ تېررورىزمغا قارشى كۈرەشكە نىسبەتەن مۇناسىۋىتى توغرىلىق مەسىلىمۇ قىزىقتۇردى. نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى س ن ن مۇخبىرىنىڭ سوئالىغا جاۋاپ بېرىپ، مۇنداق دەپ ئېنىق بىلدۈردى:

- خەلق ئارا تېررورىزمنىڭ خۇۋۇپى توغرىلىق قازاقىستان باشقا بارلىق مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرىگە ئوخشاش ئاللىقاچان بىلدۈرگەن ئىدى. مەن ئۆتكەن ژىلى ب م ت سېسسىيەسىدە سۆزگە چىققاندا، ئافغانىستان مۇئاممىسى بويىچە ب م ت بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ مەخسۇس مەجلىسىنى ئۆتكۈزۈشنى تەكلىپ قىلغان ئىدىم. ب م ت 50 - سېسسىيەسىدىمۇ بىز ب م ت نىڭ ھازىرقى تەشۋىشلىك ھەقىقەتنىڭ دۇنياغا سىلىۋاتقان تەھدىتلىرىگە جاۋاپ بەرمەيۋاتقانلىقى توغرىلىق تەكىتلىگەن ئىدۇق. ئۇ يەردە ئىسلاھات يوق، دۇنيادا مەۋجۇت بولىۋاتقان مۇئاممالارغا نىسبەتەن تېگىشلىك ئىنكاس قىلىش يوق. كوپلىگەن ژىللار داۋامىدا ئورۇن ئېلىپ كەلگەن، تېررورىزمغا مۇنداق يول قويۇش، مانا شۇنداق بەختسىزلىككە ئېلىپ كەلدى. مېنىڭ بىلدۈرۈشۈمدە قازاقىستان دۇنياۋىي بىرلەشمىنىڭ باشقا دۆلەتلىرى بىلەن بىرلىكتە بارلىق كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن تېررورىزمنىڭ كورۇنۇشلىرىگە قارشى كۈرەشكە تەييارلىقنى ئىزھار قىلدى.

ئا ق ش نىڭ تېررورىزمغا قارشى كۈرەشكە ياردەم بېرىشكە نىسبەتەن قازاقىستاننىڭ مەۋقەسىنى كونكرېتلاشتۇرۇش ئىلتىماسىغا دۆلەت باشلىقى مۇنداق دەپ جاۋاپ بەردى:

- قازاقىستان ئاللىقاچان تېررورىزمغا قارشى كۈرىشىۋاتقان دۆلەتلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرماقتا. لېكىن مەن شۇنى تەكىتلىمەكچىمەنكى، بىز تالىپلارنى ئافغان خەلقى بىلەن بىللە قارىمايمىز، بىز تېررورىزمنى ئۇمۇمەن ئىسلام دىنىدىن ئاجرىتىپ قارايمىز. ئەينە شۇ نۇقتەئىي نەزەردىن ئا ق ش پرېزىدېنتى جورج بۇشنىڭ كونگرېسستا قىلغان نۇتقىدا دۈشمەن ئەرەپلەر، مۇسۇلمانلار ئەمەس، بەلكى تېررورىستلار بولۇپ ھېساپلىنىدۇ، دېگەن سۆزلىرىنى مەن تولۇق قوللايمەن. بىز جازالىنىدىغانلارنىڭ نامىغا نىسبەتەن ئېنىق بولۇشىمىز لازىم ۋە ئۇلار جازالىنىشى كېرەك. مېنىڭ بىلدۈرۈشۈمدە قازاقىستان ئۆزىدە بار بولغان بارلىق ۋاستىلار بىلەن تېررورىزمغا قارشى ھەرىكەتنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەشكە تەييار ئىكەنلىكى ئېيتىلغان. ئەينە شۇ مۇئاممالار بويىچە بىز بارلىق مەركىزىي ئاسىيە دۆلەتلىرى بىلەن سوھبەتلىشىۋاتىمىز. بىز ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا قازاقىستاننىڭ بارلىق چارە - تەدبىرلەرگە قاتنىشىشىغا نىسبەتەن ئۇمۇمىي رازىلىغىمىزنى بەردۇق. ھازىر ئېنىق ئىلتىماسلار يوق، ئەگەر ئىلتىماس قىلىنسا، قازاقىستان ئۇنى پەقەتلا ئىجابىي قارايدۇ.

بۇنىڭدا مەملىكەت پرېزىدېنتى بۇ يەردە سۆز پەقەت قازاقىستاننىڭ ھەربىي بازىلىرىنى، ھاۋا بوشلۇغىنى بېرىش توغرىلىق بولىۋاتىدۇ، دەپ تەكىتلىدى:

- ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىگە ئىشتىراك قىلىش توغرىلىق بىزدىن ئىلتىماس قىلىنمىدى ۋە ئىش بۇ دەرىجىگە يېتىدۇ، دەپ ئويلىمايمەن.

ئېھتىمال بولغان ئىستىپاغا چىقىش ۋە ۋارىس تاللاش ئىستىقبالى توغرىلىق كۆتۈلمىگەن سوئالغا نۇرسۇلتان نازاربايېۋ مۇنداق جاۋاپ بەردى:

- مەن كونستىتۇتسىيەگە مۇۋاپىق يەتتە ژىللىق پرېزىدېنتلىق مۇددەتكە سايلانغان. بۇ مۇددەت 2007 - ژىلى يانۋارنىڭ ئۈچىنچى چارشەنبە كۈنى ئاياقلىشىدۇ. ئەگەر خۇدايىم ماڭا سالامەتلىك ۋە خەلقنىڭ ئىشەنچىنى بەرسە، مەن بۇ مۇددەتتە تولۇق ئىشلەشنى نىيەت قىلىۋاتىمەن، يەنە سىلەرگە شۇنى تەكىتلەيمەنكى، كونستىتۇتسىيە بويىچە مېنىڭ يەنە بىر مۇددەتكە نامزىتىمنى قويۇش ئىمكانىيىتىم بار. ھەممە خاتىرجەم بولسۇن! ھەممىلا چاغدا مېنىڭ سالامەتلىكىم توغرىلىق سوئال بېرىشىدۇ... يېقىندا مەن ئالمۇتىدا تولۇق تەكشۈرۈشتىن ئۆتتۈم ۋە دوختۇرلارغا: مېنىڭ سالامەتلىكىم توغرىلىق مەلۇماتلارنى ئېلان قىلىڭلار، دەپ تەكىتلىدىم. خۇداغا شۈكرى،ھەممىسى جايىدا! دېمەك، بۇ يەردە قانداق مەسىلە بولۇشى مۇمكىن؟ بىز ئەركىن سايلامدا ئۆز پرېزىدېنتىنى سايلايدۇ. ئەگەر بىزدە مونارخىيە بولۇشىنى خەلق خالىسا ياكى، ئېھتىمال، سىلەر خالىساڭلار، - بىز ئويلىشىپ كورىمىز، - دەپ ئۇچۇق كىنايە بىلەن خۇلاسە چىقاردى دۆلەت باشلىقى.

ئانا

زوردۇن سابىر

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

30

— لەۋەي، بۇ ئېلىخان تۆرە ئەجەبمۇ كەپدانكەنا؟ راست ئېيتىدۇ، خەلقنى تازا تېز ئەگەشتۈرىدىغان بايراق ئاي — يۇلتۇزلۇق ئىسلام بايرىقى، قوزغىتىدىغان كۈچ قۇرئان كەرىم، خۇدانىڭ سۆزلىرى!

— ئۇغۇ دۇرۇس، — دېدى مۇتائالى خەلپىتىم ئالدىرىماي سوزلەپ، — بىراق بۇ بايراقتا ستالىن ئۇچ.

— ئۇ يېڭۈرىيمۇ؟ بۇرۇتلىرىغا قارىغاندا شۇنداغراق تۇرىدۇ، زادىلا چەكتۇرمەيدىكەنلا!

— يېڭۈرىي بولمىسىمۇ گرۇزىن دېگەن يېڭۈرىيغا يېقىن خەق. مۇسا جارۇللا شۇنداق دېگەن ئىدى.

— ئەمىسە، ئورۇسنىڭ بايرىقىغا خەق ئەگىشەرمۇ؟ ياق، ئورۇسلار خەقنى ژۇرەك ئالدى قىلىۋەتتى. ياخشى — يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە شۇلارنىڭ قولى بار. بۇنى خەلق بىلىپ بولدى.

— تۈركىيەگە يېلىنساق دېگەن كەپچۇ؟

— سابىت داموللام شۇنى قىلغان. ئەينە زېرىپ قارىھاجىم تۇرۇپتۇ، ئاقمايدۇ. ئورۇسلارنىڭ رايىغا باقمىساق شېڭ شىسەينىڭ زۇلۇمىدىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. ئاۋال مۇنۇ شېڭدىن بىر قۇتۇلايلى — دە!

— ئەنۋەر مۇسابايېۋمۇ ئورۇسلارغا ئىشەنمەيدىغاندەك.

— قىبىلارنىڭ ھەممىسىلا شۇ!

— ئورۇسلارسىز ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ دەگا! — دېدى ئاخىر ھېكىمبەگ غوجام كەمچەت تۇمىقىنى چوكۇرۇپ قويۇپ، — قىبلىدىن ئاچچىق شامال چىققىلى تۇرىدىغۇ — ھە، بۇ ژىلقى ۋرزى ھېيتنىڭ پەركايىنى ئۇچۇرۇپ قار ياغمىسا بولاتتى.

ئىككى بوۋاي تەرەۋۇدىن چىقىپ مەدرىسىدىن ئوردا مەھەللىسىگە كېتىۋېتىپ، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ئەنۋەر مۇسابايېۋنىڭ باغ قوراسىدىكى كاتتا ئويدە بولىدىغان كەپلەر توغرىسىدا پاراڭلاشتى. ھازىر ھەممىلا جايدا شۇ كەپ. ئالمۇتا، فرۇنزې، يەركەنت ۋە تاشكەنتلەردە غۇلجىغا ھۇجۇم قىلغۇچىلار جىددىي تەييارلىق قىلىشىۋېتىپتۇ. ئەنۋەر مۇسابايېۋ شېڭ شىسەينىڭ كېڭەشكە مال سېتىشنى توختىتىش بۇيرۇغى بىلەن ئۇرغۇن زىيان تارتىپتۇ. ھازىر خام مالنى ئالىدىغان جاي يوق، مال، تېرە، ژۇڭ ھەتتا قىممەت باھالىق تېرىلەرمۇ بىسىلىپ ياتماقتا. تېرە زاۋۇدىنىڭ خورىمىلىرىدىن تىكىلگەن ئاياق كىيىملەر بىلەن قانچىلىك سودا بولماقچى؟ مۇھىمى شېكەر، رەخت، قەنت ۋە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرى كېڭەش ئىتتىپاقىدىن كىرمىگەچكە مال باھاسى ئۆرلەپ، پۇل پاخاللىقى پەيدا بولۇپ، جىن شۇرېن دەۋرىدىكى بىر تاغار پۇلغا بىر تاختا چاي ئاران كېلىدىغان ھالەت يەنە پەيدا بولۇشقا باشلىدى. دېخانلارنىڭ كۆڭلى ئېغىر، ئاشلىق سېتىپ چاي — تۇزنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي، ئۇچىسىغا ماتا — شاتۇار، تېرە كىيىملەرنى، پۇتلىرىغا پۇرۇم چورۇق كىيىشىپ ھۆكۈمەتنى ئاشكارىلا تىللايدىغان بولۇۋېلىشتى. بايلار، سودىگەرلەردىن تارتىپ دېخان، ئوقۇغۇچىلارغىچە ھەممىلا ئادەم زىيان تارتىپ، ئېغىر كۆڭلەرگە دۇچ كەلمەكتە. ئۇنى ئاز دەپ گومىنداڭ پىرقىسى ناھىيەلەردىن تارتىپ قۇرۇلۇشقا باشلىغاچقا، بۇرۇنقى ئۇيۇشمىلار ئەمەلدىن قېلىپ، مائارىپ — مەدەنىيەت ئىشلىرىدىمۇ ئېغىر چېكىنىش پەيدا بولماقتا. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى شىنجاڭغا كۆپلەپ كىرىشكە باشلىغاچقا، خەلققە سېلىنىۋاتقان سېلىقنىڭ تۈرى كۆپىيىپ، سانى ئاشماقتا.

ئۇزۇندىن بېرى ئۇيەر — بۇ يەردە غودۇڭشۇپ ژۈرگەن غۇلجا زۇقۇرى تەبىقە زاتلىرى مانا ئەندى بىر كەۋدە بولۇپ ئۇيۇشۇپ، چىرىك ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرمىسا كۈن كۆرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەندى. غۇلجا كاتتىلىرى «ئىپتار» نامى بىلەن مۇشۇ چوڭ ئىش ئۈستىدە پىكىرلىشىۋىدى، ئۇ يەردە ھەر كىم ئۆز ھارۋىسىنى قامچىلاپ بىر — بىرىگە يول بېرىشمىدى. ئۇ يەرگە كەلگەن كاتتىلار كۆپىرەك كۆز ئالدىدىكى قوراللىق ئىنقىلاپنى سوزلىمەي، كەلگۈسىدە قۇرۇلىدىغان ھاكىمىيەتنى سوزلەشتى.

— ئەنجانلىقلار بىزگە باش بولامدىكىنا؟ ياق، بۇ خەقتە ۋاپا يوق!

— شېڭ شىسەيدىنمۇ ياخشىدۇر. ئېملا دېگەن بىلەن بىز خەقتىن ئېلىخان تۆرىدەك دانا چىقمايۋاتسا!

— غوجامچۇ؟

— ئۇندىمىسە ئۇ زات، باشلىق دېگەن ھېچ بولمىسا داموللا رازىيېۋچىلىك سۆزمەن بولمىسا خەلق ئەگەشمەيدۇ — دە!

— ئەمىسە داموللا رازىيېۋ پاشا بولسۇن.

— ئۇ قانداق بولالايدۇ!

— بىزدىن پاشا بولغۇدەك بىرى چىقمامدا — ھە؟

— ئەنۋەر مۇسابايېۋچۇ؟

— ئابدۇرۇپ مەخسۇمچۇ؟

— ئۇلار قانداق بولالايدۇ؟

— بايلار پاشا بولسا خۇرجا يەنە ياخشى كۈن كۆرەلمەيدۇ.

— زادى ھېكىمبەگ غوجام بولىدۇ. ئىنساپلىق، دېخانغا كۆيۈنىدۇ. ئاتا — بوۋىسىدىن تارتىپ يۇرت سوراپ كەلگەن.

— ئاخىر قانداق بولدى، ھېكىم چورۇقا يەتمىدى بۇ غوجىلار، يۇرت سوراش ئەلاخانىغا قالدى. ئاشۇ سەھرالىق سۇلتان بولدى.

— كوپچىلىك، — دېدى ئاخىر كەكە ساقال، ئورۇق، تىلى ئۆتكۈر ئادەم ئۇزبەكچە سوزلەپ، — خۇدايار — خانمۇ، ئابلەيخانمۇ دانا ئەمەستى. يۇرتنى يۇرت ئۇزى سورايدۇ. ئىنقىلاپ غەلىبە قىلسا ئىنقىلاپ ئۇزى بىزگە داھىي، سەردار، ئەمىر — سۇلتانلارنى كورسىتىپ بېرىدۇ. بايراقنىڭ رەڭگى، بولىدىغان ئەمىرنىڭ ئاتى — مى — ئەمەللىرىنى ئىستىقلال غەلىبىسىدىن كېيىن تالىشىمىز تېخى. ئۇنتۇمايلى، بىزدە مەخسەت بىرلىكى نېمە؟ ھازىرقى چىرىك، زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇش. بۇنىڭغا ھېچ كىم قارشى ئەمەسقۇ دەيمەن؟ ئەلۋەتتە قارشى ئەمەس. ھازىرقى كەپ، ھەربىرىمىز نېمىلەرنى قىلالايمىز، شۇنى دېيىشەيلى. جەڭ مەيدانىغا ھەر بىرىمىز بارمايمىز، قولىمىزدىن كەلمەيدۇ. قولىمىزدىن كېلىدىغىنى بىزنىڭ مەخسەتلىرىمىز ئۇچۇن جېنىنى ئاتا قىلىدىغان ياش ئەزىمەتلەرنى قوزغاش، قولىغا قورال تۇتقۇزۇش، ئۇلارغا مەدەت بېرىپ جەڭگە ئاتلاندۇرۇش. مەن قىلالايدىغان ئىشنى دەپ باقاي! مەن ياش ئەمەسمەن، ئاتما ملتىق ئاتالايمەن، پالتا چاپالايمەن. ئاللاتائالا تابارەك غازات قىلالمىغان مۇسۇلمان مېنىڭ سادىق بەندەم ئەمەس دېگەن. مەن سادىق بەندە ئېكەنلىكىمنى ئىسپاتلايمەن. جېنىم غازاتقا تىكىلدى، قولۇمغا قانداق قورال چىقسا شۇنىڭ بىلەن دۈشمەنگە ئېتىلىمەن، ئولسەم شېھىت، قالسام غازى!

ئۇ قۇرئاننى ئېگىز تۇتۇپ، ھەر بىر سوزىنى دانەمۇ دانە قىلىپ، جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن قەسەم بەردى:

— مەن ئاللاتائالا تابارەكنىڭ سادىق قۇلى. مەن ئۇنىڭ بۇيرۇغىغا شەرتسىز بويسۇنىمەن. مۇسۇلمانلار خۇدانىڭ قۇللىرى خارلىنىۋاتقان بۇ زېمىندا ئىستىقلال قىلىپ، زالالەتنى گۇم قىلىش ئىستىكىنى ئېكەم ئۇزى دىلىمغا سالدى. مېنىڭ جېنىم ئىستىقلالغا مەنسۇپ، نام — مەنپەئەت، ژۇقۇرى — تۆۋەنلىك تالاشمايمەن، جېنىمنى، قولۇمدىكى ژىگىرمە سەر ئالتۇنۇمنى، يەنە ئىككى ئوغلۇمنى ئىستىقلالغا ئاتىدىم. بىر ھەپتىگىچە ئۇزەمگە ئوخشاش غازات ئەھلىدىن يۈزنى تەييارلاشقا قەسەم بېرىمەن. ۋىقىلسام ئۆگدا ياتىمەن، ھەرگىز دۇمبەمگە ئوق تېگىدىغان ئىشنى قىلمايمەن!

ئويدە لىق ئولتۇرۇشقانلار دۇررىدە ئورنىدىن تۇردى. ئۇلار ھاياجانلانغان، جىددىيلەشكەن، قەتئىي ئىدى:

— مەن ساھىبخان ئەنۋەر مۇسابايېۋ، ئىستىقلال ئۇچۇن جېنىمنى ئاتىدىم. زاۋۇدتىكى ئىككى يۈز ئىشچى، ئوقۇغۇچىنى بىردىن ملتىق، يۈز تالدىن ئوق بىلەن قوراللاندۇرۇپ غازات يولىدا تەييارلايمەن. ئۇنىڭدىن سىرت، جەڭ ئۇچۇن ئۇچ يۈز تۇياق جەڭ ئېتى ئېگەر — جابدۇقى بىلەن، ئەسكەرلەر ئۇچۇن بەش يۈز كىشىلىك قىشلىق كىيىم — كېچەك تەييارلايمەن. ئوتتۇز مىڭ تۇياق قوي، مىڭ سەر ئالتۇن ئاتىدىم!

— مەن سالىجانباي مىڭ سەر ئالتۇن، ژىگىرمە مىڭ تۇياق قوي ئاتىدىم. جېنىم دايىم ئالقىنىمدا. ئوغۇللىرىم، ژىگىرمە نەپەر خىزمەتچىم ئەتىلا قوللىرىغا قورال ئالىدۇ، ئۇنىڭدىن سىرت، قىرىق نەپەر پىدائىي تەييارلايمەن!

— مەن رەخمىجان سابىرھاجىيېۋ چوڭ باي ئەمەس، لېكىن ئىستىقلال يولىدىكى مۇجاھىتمەن. ھازىردىن باشلاپ قەسەم بېرىمەن! بارلىقىم ئىنقىلاپقا مەنسۇپ، كىچىك سودىگەر بولسامۇ بەش يۈز سەر ئالتۇن ئاتىدىم!

— مەن مۇتائالى خەلپەت مەسچىتتا خەلققە تەشۋىق قىلىپ مىڭ سەر ئالتۇن، يۈز مۇجاھىت، ئىككى يۈز جەڭ ئېتى تەييارلايمەن. جېنىم ئىستىقلالغا مەنسۇپ. تېرەكمازاردىكى قورا — جايىم ھازىردىن باشلاپ ئىنقىلاپ ئۇچۇن تەغدىم قىلىندى!..

ئادەملەر ئارقا — ئارقىدىن تۇرۇشۇپ ئۇزلىرىنىڭ جېنى ۋە ئاتىغانلىرىنى داستىخانغا تاشلاشتى. ئۇلار ئۇزلۇكىدىنلا بۇ خەيرلىك ئىشنىڭ بېشى قىلىپ ئېلىخان تۆرەمنى، ئىككىنچى رەھبەرگە ئەسكەرلەرنىڭ پۇتۇن ئاشلىغىنى ئۈستىگە ئالغان ھېكىمبەگ غوجامنى بېكىتىپ، تەشكىلاتنىڭ قۇرۇلغانلىغىنى ئېلان قىلىشتى. ماللارنى چېگراغا يوشۇرۇن ئاپىرىپ قورالغا ئالماشتۇرۇش، پىدائىيلارنى يوشۇرۇن ژىغىپ تەربىيىلەش، ئۇلارغا جەڭ يولىنى بىلىدىغان، قورال ماھارىتى يۇقىرى رۇسلاردىن ئىشەنچلىك كوماندىرلارنى بېكىتىشكە ئوخشاش كونكرېت ئىشلارغا ئابدۇرۇپ مەخسۇم، رەخمىجان سابىرھاجىيېۋ، ئەنۋەر مۇسابايېۋنىڭ باش ماستىرى زۇنۇن تېيىپلارنى بېكىتتى. ئۇلار كېلەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنى مۇتائالى خەلپىتىمنىڭ ئويىگە ژىغىلىشقا كېلىشتى. ھوشيارلىقنى ئالاھىدە تەكىتلەشتى، خائىنلاردىن ھوشيار بولۇش، ھەر بىر قەدەمنى ئاۋايلاپ بېسىش، خائىنلىق سېزىلسە دەرھال ئۇنى ئولتۇرۇۋېتىش، بۈگۈنكى ئىشنى ئالېكساندروۋ، ماۋاروۋ دېگەن رۇسلارغا ۋە كېڭەش كونسۇلىغا يەتكۈزۈشنى رەخمىجان بىلەن ئەنۋەر ئەپەندىگە تاپشۇرۇشتى.

ئۇلار بىردىن — ئىككىدىن چىقىپ كالاسكىلارغا ئولتۇرۇپ خۇيتەن — تەرەۋ ئوقۇش ئۇچۇن ئۇز مەھەللىسىدىكى مەسچىتلارغا مېڭىشتى. مانا ھېكىمبەگ غوجام بىلەن مۇتائالى خەلپىتىم بۈگۈنكى تەرەۋۇدىن تولىمۇ خۇشال ئىدى. غوجام دەرۋازىسىغا كەلگەندە:

— خەلپىتىم ژۇرسىلە، ئويدە بىردەم ئولتۇرسىلا، خىزمەتچىلەر ئاپىرىپ قويسۇن، — دېۋىدى، خەلپىتىمنىڭ يېنىدىلا بىرى:

— بىز بار، غوجام ئاۋارە بولمىسىلا، — دېدى. بۇ ھېلىقى قەشقەردىن قېچىپ چىققان، خەلپىتىمنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەن مۇساپىر ئىدى.

— سەن كىم بولىسەن؟

— بۇ بىر مۇساپىر، ئىشەنچلىك ژىگىت، غوجام!

كېچە جىم جىتلىقى خەلپىتىمگە راھەت بېغىشلايدۇ. ئۇ ئۇزىنىڭ كىتاپلار بىلەن تولغان چوڭ خانىسىدا، كورپە ئۈستىدە زۇكۇنۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ، كىچىككىنە شىرە ئۈستىگە قويۇلغان كىتاپنى پۇتۇن زېھنى بىلەن ئوقۇيدۇ. مانا ئۇنىڭ ئالدىدا «خەمسە»، ئۇ بەش داستاننى يادقا دېگۈدەك بىلىدۇ. ئۇنىڭ بۈگۈن ئېمشكىدۇر «سەددى ئىسكەندەر»نى ئوقۇغۇسى كەلدى. يەجۇج — مەجۇجلەردىن مۇداپىيە كورۇش ئۇچۇن سوقۇلغان ئىسكەندەر سېپىلىنى نېمە ئۇچۇن سېغىنىپ قالغىنىنى ئۇ ئۇزىمۇ بىلمەيدۇ. ئىنسان ياشاش ئۇچۇن مۇداپىيەلىنىشى زورۇر ئېكەن. ئىسلام پەلسەپىسىدىكى ياشىماق دېگەن سوز «مۇداپىيە»نىمۇ ئوز ئىچىگە ئالسا كېرەك. جاننى مۇداپىيە قىلامدۇ ياكى مەنپەئەتنىمۇ؟ جان مەنپەئەتنىڭ ئالىي شەكلىمۇ؟ ياق، بۈگۈن قەسەم ئىچكەنلەر جانلىرىنى خەلقنىڭ مەنپەئەتى ئۇچۇن تىكەلىدىمۇ؟ ئەجەپ بۇ گەپ غوجامنىڭ ئاغزىدىن بىرىنچى بولۇپ چىقماي، ئېلىخان تۆرىنىڭ ئاغزىدىن چىقتىغۇ» «مېلى بارلار مال، مېلى يوقلار جان» ئاتىشى كېرەك، دېگەن سوزدىن مال جاندىن ئەزىز دېگەن مەنە چىقمامدۇ؟ خەلقنىڭ، يۇرتنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەندە مال — دۇنيا بىلەن جاننى ئاتىغانلار ئەلۋەتتە جەننەتتى بولالايدۇ. ئەجابا مال بىلەن جاننى تۇغداپ قالىدىغانلار جېنىنى ئالقىنىغا ئالغانلاردىن ئەزىز بولۇۋاتىدىغۇ؟..

ئۇنىڭ سوئاللىرى كوپ، بىر ژىپقا تىزىلمىغان، چېچىلىپ كەتكەن مارجاندەك. لېكىن پىكىر دۇردانىلىرى بىر داستىخانغا توكۇلگەن، بۇ داستىخان بۈگۈنكى ئىپتار. بۇلۇڭدا ئولتۇرغان ئۇچ سېرىق چاچ ئورۇسمۇ، نوغايمۇ؟ ئەنۋەر ئەپەندى: «ئەڭ ئىشەنچلىك، پىكىر بىرلىكى بار مېھمانلار» دېمىگەن بولسا غوجام ئۇلارنى ئىپتاردىن چىقىرىۋېتەتتى. ئۇلار كەپمۇ قىلمىدى، قەسەممۇ ئىچمىدى، ئاڭلىدى، ھەر بىرىمىز بىلەن چىڭ — چىڭ قول قىسىشىپ كورۇشتى. ئۇلار كىم؟ بەلكى «غازات دەر مۇلكى چىن» داستانىدىكى ئەخمەت سىكا كوز، ماھمۇت پوچىدەك ئادەملەردۇر ياكى بىزگە كەلگۈسىدە «پاشا» بولىدىغانلار شۇلاردۇر. كەپنى بىز قىلىمىز، پىلاننى بىز تۈزىمىز، جان بېرىدىغانلار نامراتلار. ئۇلار «ئولسەڭ شېھىت، قالساڭ غازى»، غازى بولساق يەنە نامرات، يالاڭتوش بولىدىكەنمىز، شېھىت بولغان ياخشىكەن دەپ ئويلىشىدۇ — دە، ئېتىلىۋاتقان ئوققا كوكرىكىنى توغرىلاپ ئالغا مېڭىۋېرىدۇ. بىر ئېغىز چوڭ كەپ، كاتتا كەپ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن چىقمايدۇ، چىقسا بىرلا ئەزىز جېنى چىقىدۇ شۇ. دۈشمەن دېگەن مانا شۇلاردىن قورقىدۇ. ئۇلار جان بېرىدۇ، بىز غەلىبىگە ئېگە بولىمىز، تېخى قۇرۇلمىغان ھاكىمىيەتنى تالىشىمىز. ئارىمىزدىن بىرمۇ ئادەم چىقىپ: «يوقسۇللاردىنمۇ پاشا چىقىپ قالامدۇ تېخى» دېگەن كەپنى قىلمىدى، ئۇلارنى ژىغىمىز، قوراللاندۇرىمىز، تەربىيىلەيمىز، ئۇرۇشقا سالىمىز دېيىشىدۇ. پاھ، بىزدە ئىنساپ قالماپتۇ. ئۇرۇش غەلىبە قىلسا جان بەرگەنلەرگە نېمە بېرىمىز دېگەن سوز ھېچ كىمنىڭ ئېغىزىدىن چىقمىدى — ھە؟ ... تالادا بىرلىرى ۋارقىراشتى، مانا ئۇرۇشتى، تىللاشتى... «خائىن، مۇناپىق!» دېگەن سوزلەر ئاڭلاندى.

ھويلىدا ساراسىمە، بۇ نېمە ئىش؟

خەلپىتىم ھويلىغا چىقتى. ئۇۋرۇككە ئىككى ئادەم چەمبەرچاس قىلىپ باغلانغان. ئۇندەك تالىپ ۋە ھېلىقى مۇساپىر ئۇلارنى تىللاپ — ئۇرماقتا!

— ھاي، بۇ نېمە ئىش؟

— ئىككى خائىننى تۇتۇۋالدۇق.

— نەدىن؟

— سىلىنىڭ دېرىزىلىرىدە ماراۋاتقان يېرىدىن.

— يېشىڭلار، ئويگە ئەكىرىڭلار!

خەلپىتىم خانىسىغا قايتىپ كىردى. تالادا ئاچچىق شامال قىبلىدىن ئۇرماقتا ئىدى.

ئويگە ئىككى ئادەم قوللىرى باغلانغان پېتى ئېلىپ كىرىلدى. ئۇلارنىڭ يۈز — كوزى يېرىلغان، بۇرنى قانىغان، كوزلىرى پۈتۈپ، كالپۇكلىرى داردىيىپ كەتكەندى.

— قوللىرىنى يېشىڭلار دېمىگەنمىدىم؟

— ماقۇل تەخسىر، ھېلى!

ھېلىقى ئىككىسى قوللىرى يېشىلگەندىن كېيىنمۇ باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ، قوللىرىنى دۈمبىسىگە قويۇپ غالىلداپ تىترەپ پاكىز چۈشۈرۈلگەن، يېرىلغان باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى.

— ئۇز ئولتۇرۇڭلار، قېنى سوزلەڭلار!

ئۇلار يەنە مىدىرلىماي غالىلداپ تىترەپ ئۇراتتى.

— باللىرىم، نېمانچە يالاڭ كىيىندىڭلار!

— كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ تازا سالدۇق خەلپىتىم!

— دېرىزىگە يۈزىنى يېقىپ ...

— ئابدۇمەر شەنجاڭنىڭ ئادەملىرىكەن خەلپىتىم!

— ئۇرغىنىڭلار بولماپتۇ باللىرىم. بۇلارمۇ مۇسۇلمان باللىرىكەنغۇ، ياخشى كەپ قىلساڭلار ئاڭلاتتى. قېنى، كەڭ — كۇشادە ئولتۇرۇڭلار باللىرىم.

— بىزنىڭمۇ قىلغۇمىز يوق! — دەپ ژىغلاشقا باشلىدى ئۇلارنىڭ بىرى كوزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، — ماراڭلار، نېمىلەرنى دېيىشىدۇ ئاڭلاپ كېلىڭلار، — دېدى.

— كىم دېدى؟

— ئارۇپ كېچاڭ.

— كىم ئۇ؟

— ناھىيەلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئامانلىق ساقلاش بولۇمىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقى.

— بوپتۇغۇ، مېنىڭ ئويۇمدىن نېمە ئاڭلىدىڭلار؟

— ھېچ نېمە!

— نامراتلارغا ياخشى كۈن تىلىگەنمۇ گۇناھمۇ دېدىلە.

— يەنىچۇ؟

— كىتاپ ئوقۇدىلا، بىز چۈشەنمىدۇق.

— يەنە كىمنىڭ ئويىنى ماردىڭلار؟

— ھېكىمبەگ غوجامنىڭ دېرىزىلىرى ھىم ئېتىككەن، ھېچ نېمە ئاڭلىيالمىدۇق.

— يەنىچۇ؟

— ئابلا داموللام بىرىگە: پۇرسەت كەلدى، كېڭەش ئىتتىپاقى قوللىغانلىقى ئىش روناق تاپماي قالمايدۇ، دېدى.

— ھە، يەنە؟

— سالىجانباي خوتۇنىغا: ھازىر بۇنچە پۇل چىقىم بولغان بىلەن كەلگۈسىدە بىرى يۈز بولىدۇ، دېدى.

— يەنىچۇ؟

— يوق.

— بارى — يوقى ئاڭلىغىنىڭلار مۇشۇلىمۇ؟

— ھەئە.

— باشلىغىڭلار نېمىلەرنى دېگەندى؟

— غۇلجا بايلىرى، دىنىي زاتلار يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ مەخپىي تەشكىلاتى، مەخپىي پىلانلىرى بار. ھەربىر ھەرىكىتى، ھەر بىر ئېغىز سوزىنى ئىنچىكە كوزىتىپ، ھەر كۈن كەچ سائەت ئون ئىككىدە دوكلات قىلىڭلار. مۇھىم خەۋەر ئەكەلگەنلەرگە مۇكاپات بار. ھېچ خەۋەر ئەكىلەلمىگەنلەرنىڭ ئايلىغى بېرىلمەيدۇ! — دېدى.

— مۇھىم دېگىنى قانداق خەۋەرلەركەن؟

— تورت خەۋەر. بىرىنچى، مەخپىي تەشكىلاتنىڭ ئىسمى، ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىرى، پىلانلىرى. ئىككىنچى، قورال — ياراق سودىسى، قورالنىڭ سانى، ئورنى، ئىسمى. ئۇچىنچى، ژىغىن ئورنى، ژىغىن ۋاقتى. تورتىنچى، سىرتتىن، كېڭەشتىن كىرگەن ئادەملەر، ئۇلارنىڭ تۇرۇۋاتقان ئورنى، ئالاقىلىشىدىغان ئادەملىرى...

— پاھ، قالتىسكەن، مۇكاپات ئالالىدىڭلارمۇ؟

— مەن بىر قېتىم، مۇنۇ ئىككى قېتىم ئالدى.

— راست كەپ قىلىپمۇ، يالغان كەپ قىلىپمۇ؟

— بىرى يالغان، بىرى راست ...

— ئۇنداق بولسا كېتىڭلار. مۇنۇ ئۇرغانلار ئەھۋال-

يۇرت

نى ئۇقماي ئۆرۈپ قويۇپتۇ. مەگلار، ھەر بىرىگلارغا ئىككى يۈز دوللاردىن پۇل بېرىمەن. ئاڭلىغان، كور- گىنىڭلارنى راستى بىلەن باشلىقىڭلارغا دەڭلار. تەش- كىلات، قورال دىيەلەر يالغان. شىبىڭ دۆبەننىڭ يې- تەكچىلىكىدە ئەل ئامان، جاھان تىپ تىنچ. بىز دىن- دارلار ھوكۇمەتكە ئامەت، پاراغەت تىلەپ دۇئا قى- لىپ تۇرىمىز. خەلق ياخشىلارنى ھىمايە قىلىدۇ. خەلق ئۆز خائىنلىرىنى ئوڭايلا بىلىۋالالايدۇ ھەم ئۇلارنى جازالالايدۇ! يەنە بىر ئىش، ھوكۇمەتنىڭ يول - يورۇغىنى بىزگە ۋاقتى - ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ تۇرۇڭلار. دىيىزە ماراش كۆناھ. ئىشكىم ھەر قاچان سىلەرگە ئوچۇق!

ئىككى پايلاقچى چىقىپ كەتتى. مەدرىسە تالىپ- لىرى خەلپىتىمنىڭ پاراستىگە ئاپىرىن ئوقۇدى:

- ئۇلار ئەندى بىزگە ئىشلەيدۇ.

- ئابدۇمەرنىڭ قىلىپ ژۇرگىننى بىلىۋالدۇق.

- باللىرىم، خائىن تولا. بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ھېچ ئىشنى قاملاشتۇرالمىسىمۇ خائىنلىق بىلەن چاقىمچى- لىق، سۇخەنچىلىكنى قاملاشتۇرالايدۇ! بۇنداق مىل- لەتنىڭ بىر ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقمىغى قى- يىن بولىدۇ!

خەلپىتىم تالىپلارنى ئۇزىتىۋىتىپ ھەم خۇشال بولدى، تۇرۇپلا مەيۇسلەندى. خۇشال بولغىنى، ياش- لار ھەرىكەتكە كەلگەن. ئۇنىڭ تەرەۋىدە قىلغان بىر- نەچچە ئېغىز مەنىلىك سوزى ياشلارغا تېزلا تەسىر قىلغان. ئۇلار «كىچە جىبەكچىلىكى»نى باشلىغان. كوڭۇل مەيۇسلىكى، ئۆز خەلقىنىڭ تارتىۋاتقان ئازاپ- لىرى ھېساۋىغا ئابدۇمەردەك ئادەملەرنىڭ يايراۋات- قانلىقى،ئابدۇمەرنىڭ دەستىدىن نەچچە يۈز ژىللىق چوڭ يەر ئىگىسى مۇختەرباي، زىياۋۇدۇنلار يالاڭ- تۇش سەرگەردانلارغا ئايلاندى، تۇرمىدە ئازاپلاندى. ئۆز مىللىتىنىڭ ئازاۋى ھېساۋىغا ياخشى كۈن كو - رۈش تولىمۇ ژىركىنىشلىك ئىش. مانا شۇ ژىركىنىش- لىك ئادەملەر ئۇنىڭ مىللىتىدىن چىقماقتا.

ئۇ كوڭۇل غەشلىكىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يۈكۈ - نۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ كىتاپ ئوقۇدى. كىتاپ ئۇنى ئۆزىگە جەلىپ قىلماقتا. ئاجايىپ ۋەقەلەر يېزىلغان بۇ كىتاپنى يېقىندا تىيىپزات خەلپىتىم ئەكىلىپ بەرگەندى. كىتاپنىڭ ئىسمى «زەپەرنامە». بۇ كىتاپتا بۇنىڭدىن يەتمىش - سەكسەن ژىللار ئىلگىرى كۇچا، ئاقسۇلاردا بولغان ۋەقەلەر يېزىلغان. راشىدىن غوجا نەچچە مىڭلىغان قوزغىلاڭچىلارنى باشلاپ كۇچا - دىن ئاقسۇغا ژۈرۈش قىلدى، ئۇلار ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغاندا مانجۇ ئەمەلدارلىرى چىدىماي بىر ئويگە ژى- غىلىپ، بىرلىشىپ زەھەر ئىچىپ ئولۇۋېلىشتى. داس- تاندا خائىن نىياز ھېكىم قىزىق مەسخىرە قىلىنغان:

كۆلانى تاشلاپ كىيدىلەر موزانى،
كورۇكىم، ئۇل بەدنىيەت مەيگوزانى!

خەلپىتىم قاقاخلاپ كۇلدى.

- مۇئاۋىن لىي زاكىرخان غوجام، مۇئاۋىن ھا - كىم ئابدۇمەرلەر نىياز ھېكىم بولماي نېمە؟ ئابدۇمەر- نىڭ بوۋىسى راستلا تىلەمچىلىك قىلغان، دادىسى مەدرىسىدە ئىشەك بىلەن سۇ توشۇغان، كومۇرچىلىك قىلغان. بۈگۈن ئۇلارنىڭ بالىسى ھاكىم. [illegible]

[illegible]

ھويلىسىغا چىقتى. بۇ ھويلا ئەندى خەلقىنىڭ. بەل- كى قوماندانلىق شتاب مۇشۇ ھويلا بولار. [illegible] ئاللاتائالا ياخشى كوڭۇل ئەزىمەتلەرگە يار بولغاي!..

[illegible] سابىت داموللىنىڭ قاچقۇن ئەسكىرى دەپ تۇتۇل- غان. بۇ ۋاباللچىلىق، ئۇ مامۇت سىجاڭنىڭ ئادىمى ئابدۇغوپۇر تۇەنجاڭغا ئەسكەر بولغان. ئابدۇنىياز ما- خۇسەن بىلەن بىرلىشىپ توپىلاڭ كوتۇرۇپ، 1937 - ژىلى مەغلۇپ بولغاندىن كىيىن ئەسكەر- لەر قېچىپ كەتكەن، موللا تۇردى مانا شۇ ئەسكەر - لەردىن. ئۇنىڭ ئىنىسى سەپەر ئاخۇن چولۇقايدا، زى- ياۋۇدۇن بىلەن بىللە باغدا ئىشلەۋاتىدۇ. باغ ھازىر ژىغىلغان. مانا قار يېغىش ئېھتىماللىقى بار. ئەندى ئۇ- لار نەدە تۇرار؟ تائالىيە مەكتۇپكە ھوكۇمەتنىڭ كو- زى قادالدى.چاقىمچىلار موللا تۇردىنى تۇتۇپ بەر- گەندىن كېيىن ھوكۇمەت ساقچىلىرى توپىلاڭچىلار- نى يوشۇرىدۇ دەپ نەچچە قېتىم كېلىپ مۇتائالى خەلپىتىمنى سوراق قىلدى. لېكىن گومىنداڭ پىرقى- سىنى ھەممە يەردە قۇرۇۋاتقاچقا، بىر مەھەل ئادەم تۇتۇشنى توختىتىپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ- غا قول سېلىنمىدى، ھەر قاچان ئۇنى تۇتۇپ كېتى- شى مۇمكىن. ئىنقىلاپ تېزىرەك بولسىدى، تۇرمىدە ئولگەندىن جەڭمەيداندا ئولگەن ياخشىدى.ئىست، شىپىڭ شىسەي نەنجىڭغا كەتكۇدەك، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرى كەلگۇدەك دېيىشىدۇ، ئۇنى تىرىك كەت- كۈزۈۋىتىش، يۈز مىڭ ئادەمنىڭ قىساسىنى ئېسىگە قالدۇرۇش دىگەن سۆز ئەمەسمۇ؟..

ئۇ يازلىق چايخانىسىغا كېلىپ سۇپىدا ئولتۇردى. ئەتىلا بۇ ئويدىن كوچۇشى كېرەك، كىيىگە ئەمەل قى- لىشتا ئۇلگە بولۇشى كېرەك، شۇنچە مال - دۇنيا،شۇن- چە ئادەم توپلاشقا ھەممىسى ۋەدە بېرىشتى، قەسەم ئىچىشتى. بۇنىڭغا ئەمەل قىلىش كېرەك، مەن مۇتائا- لى خەلپەت بىرىنچى بولۇپ بۇ ئويدىن كوچۇشۇم كېرەك.نەگە؟ ماقۇل، تائالىيە مەكتۇپنىڭ يېنىدىكى مەكتەپكە ۋەخپە قىلغان قورۇ - جايىمنىڭ ئىككى ئې- غىز ئويى بىكار، ئىجارىگە ئولتۇرسام بولىدۇ. مۇنۇ ئون ئېغىزلىق ئوي، چوڭ ھويلا، ئوز قولۇم بىلەن يې- تىلدۇرگەن ئاۋۇ بىر گولۇق باغ ئەندى خەلقىنىڭ!

... دەرۋازا تاراقلىدى، سەگەك خىزمەتچىنىڭ ھوي- لىدىكى ھۇجرىسىنىڭ ئىشىگى تەگلا غىچىرلىدى.

- كىم!

- مەن زىياۋۇدۇن!

- زىياۋۇدۇن؟ - خۇشال بولۇپ ئورنىدىن تۇر - دى خەلپىتىم، - كەل ئۇكام، بارمۇسەن ھوي!

- ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

- ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، پاھ، قوللىرىڭ تومۇرغۇ، بۇ مىلتىقمۇ، ھە سەپەرئاخۇنمۇ بىللىكەن. پاھ، ئاتلار- غا ئارتىۋالغىنىڭلار نېمە بۇ، تورت ئاتقا - ھە؟..

خەلپىتىم ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كورۇشكەچ توختىماي سوزلىدى. بۇ ئۇنىڭ ئەڭ كوپ سوزلى- گەن چېغى، ئۇ مېھمانلىرىنى سارىيىغا باشلاپ، خو- تۇنى ياتقان ئوينىڭ ئىشىكىدىن بېشىنى تىقىپ:

- ئابىستەي! - دېدى، خوتۇن دەرھال لامپى- نىڭ پىلىكىنى كوتۇرۇپ ئوينى يورۇتۇپ:

- لەۋەي، تەرەتكە سۇ تەييار، مانا ھازىر! - دېدى.

- ياق، تېخى باش توخۇ بولمىدى،مېھمان كەلدى.

- ياخشىمۇ، خىلچىخاننى ئويغىتاي ئەمىسە.

- ئاۋارە قىلمىسىمۇ ئۇ بىچارىنى؟

- قولىنىڭ بولەكچىلا تەمى بار ئەمەسمۇ.

- ياق، - دېدى دالانغا كىرگەن زىياۋۇدۇن، - بىر چىنە چاي ئىچسەكلا بولىدى.

- غىزاسىز ئويقۇ كېلەمدۇ؟

- ئويقۇ غىزادىن ئەۋزەل خەلپىتىم. دەككە - دۈك- كىدە نەچچە كۇن بولدى ئويقۇسىز.

- شۇ ياتتىمۇ شۇندىقمۇ؟

- ھەئە. ھەممىلا ئادەمنىڭ قولىدا تاياق -توقماق، خۇددى قاشلىقلار توشقان ئوۋلاشقا قومۇرۇلۇپلا چىققاندەك!

- نېمشكە ياۋداق ئات بىلەنلا ماڭماي، ھەر بىرىڭ- لار ئىككىدىن ئات يېتىلەپ، يايلاۋغا كوچكەن مال- چىدەك...

- بۇ ئالتە ئات دېخانلارنىڭ ھېلىقى ئىشقا ئاتىغان- لىرى. ئۇستىدىكى ژۇك سەپەرئاخۇن ئىككىمىزنىڭ مەركەنلىكىنىڭ نىشانلىرى.

- نېمىلەر ئۇ؟

- ئارقار، بۇغا، ئىلىك، توشقان، كەكلىكلەرمۇ يېتەر- لىك. تېخى تورت ئۇلارمۇ بار.

- پاھھۇي، مېنىڭ ئۇلار گوشىگە ئامراقلىغىمنىمۇ بىلىپ بوپسىلەر - دە؟ ئوقنى چەنلىگە تەككۇزەلەي- دىغان ئوخشىمامسىلەر؟

- شۇنداق خەلپىتىم، يازىچە قارىغا ئېتىشنى ئوگەن- دىم. سەپەرئاخۇن قالتىس مەرگەنكەن، يۈز مېتىر نېرى- دىن ھەتتا كەسلەنچۇكنىڭ بېشىغا مورىلىشىپ تەك- كۈزگەنمۇ بولدى. مەن ھازىر ئۇنىڭغا يېتىپ - قو - پۇيلا... ھى - ھى ...

- ھا - ھا - ھا ... مانا بۇ خەۋرىڭ چوڭ سوغا. سىلەر بىزگە تازا كېرەك. ئەتىلا سىلەرنى ھۇسەنباي زاۋۇدىغا ئەۋەتەي، ئەنۋەر ئەپەندى مەرگەن كېرەك، ئىشچىلىرىمنى مەشىق قىلدۇرىمەن دىگەندى.

ئۇلار دالاندىلا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كېتىش- تى. سەپەرئاخۇن - قەشقەردىن قېچىپ چىققان ژىگىت ئويگە سالام بىلەن كىرگەندىن كېيىن ئۇلار مېھمانخانىغا كىرىشتى.

- ھە، شائىرىگىدىن خەۋەر باردۇر؟

- نۇرى ئىككى قېتىم كېلىپ كەتتى. بالام غېنى- غا بەك يارايتۇ. ھازىر غېنىكامنىڭ قوراللىق ئادەملە- رى ئەللىككە يېتىپتۇ. ئەكبەر باتۇرنىڭ قازاق پالۋانلى- رى يۈزگە، سىپىتىنىڭ قىرىقتا يەتكەن ئوخشايدۇ. نۇرىنى كورسىگىز تونۇيالمايسىز، خەلپىتىم بويى غېنى- دەك، بەستىمۇ قېلىشمايدۇ. مەركەنلىكتە ھازىر ئۇلار بەسلىشىۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ قوراللىرى خىل. بەشاتار، مائۇزىر!

- ژىگىت، ياشاپ كەت! - خەلپىتىم كوزلىرىگە ياش ئېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ دۇئا قىلدى. - ئال- لاتائالا ئوز پاناھىدا ساقلىغاي!

- خورلۇقنى يەتكۈچە تارتتۇق، خەلپىتىم، ئۇلار بىزنى ھاشارات ئورنىدا كوردى. نېمە قىلساقمۇ بۇ خەق بىزگە تېگىلىپ قارالمايدۇ دەپ ئويلاشتى. ئا- ياق ئاستى قىلدى، بۇلىدى، تالىدى، خالىغىنىچە ئول- تۇردى، ئەزىزلەيدىغان ئەرسلىرىمىزنى تارتىۋالدى. ئاكام بىلەن ئىككىمىزنىڭ گۇناھى نېمە؟ مەن نەچچە قېتىم دۇمبالاندىم، سولاندىم، قارا كوز بالامنى ئاتتى، ئاكامنى سولىدى، يەر - جاي، مال - مۇلكىمىزنى مۇ- سادىرە قىلدى. ھازىر ئاكامنىڭ ئويىدىن ژىگىرمىگە يېقىن جان سەرسان. ئوغۇللىرى ئوز يېرىنى تېرەل- مەيدۇ، ماللىرىنى ھوكۇمەت ئەكەتتى، ئۇ ئويىگە كى- رەلمەيدۇ، چىرايلىق باغلىرىمىزدا ئەپيۇنكەش خىتاي- لار توگۇز باقتى، ئويلىرىمىزنى بۇلغىدى، دەرەخلى- رىمىزنى كەستۇرۇپ، باغلىرىمىزنى تاقىرلاشتۇردى، باغلىرىمىزغا ئەپيۇن تەرگۇزدى، ئېتىزلىرىمىزغا كەن- دىر تەرگۇزۇپ، بىز خەققە كەندىرنى ئۇۋۇلىتىپ نە- شە ياساتتى، كىلىنلىرىمىزگە كىر ژۇغۇزۇپ، ئۇسسۇز- لۇق بەرگەن بولۇپ بېھوش قىلىپ نومۇسىغا تەگ- دى. ئۇچ كېلىن نومۇستىن سىرتماقتا ئېسىلىپ ئو- لۇۋالدى، مەھەللىنىڭ خەلق سۇ ئىچىدىغان ئوستە- گىدە توگۇزلىرىنى ئوزدۇردى، مانا شۇنداق، پىچاق سوگەككە يەتكەندە بىر كېچىسى غېنىكام بىلەن ئورۇ- لار كېلىپ ئەپيۇنكەشلەردىن ئالتىسىنى ئېتىۋەتتى، بالا - ۋاقىلىرى تىكىۋەتتى، ھەممە بالانىڭ بېشى ئاب- دۇمەر بولغاچقا، ئابدۇمەرنىڭ ئويلىرىگە ئوت قويۇ- ۋەتتى. بۇلار، ھوي بۇ خەقمۇ قارشى تۇرالايدىكىنا دەپ قالدى. قارشى تۇرۇشتىنىمۇ چوگىنى كورسىتە- مىز خەلپىتىم، ئۇلار بىلىپ قويسۇن، بىزمۇ ئادەم، ۋىجدان ئىگىسى، بىز ئۇلارغا قىساس ئالالايمىز، ئو - زىمىزنى قوغدالايمىز، سەنلەرنى يوقىتالايمىز، ئوز ئەركىمىزنى قولىمىزغا ئالالايمىز دېگەنلەرنى بىلدۇ- رۇپ قويۇشىمىز كېرەك. بىز سەپەرئاخۇن ئىككىمىز يۈزدىن دۈشمەن ئولتۇرۇشكە قەسەم ئىچتۇق. قە - سەمگە ۋاپا قىلمىساق بىز ئادەم ئەمەس. خەلپىتىم سىز قەسىمىمىزگە ئىگە بولۇڭ، بىز قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچمەكچى، تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكەت خالىس پەرز ناماز ئوقۇپ قەسەم ئىچىمىز. خەلپىتىم سىز بىزنىڭ ئاتىمىز. سىز بىزنىڭ نامىزىمىزنى چۈ - شۇرۇپ قويۇڭ، بىز بۇگۇندىن باشلاپ جەڭگە ئات- لاندۇق!

- پەرۋەردىگار مەدەت بەرگەي، مەن بايا خىيالىم- دا مۇشۇنداق ئەزىمەتلەرنى كورگەن، مانا ھازىر خى- يالىم راستقا ئايلىنىپ تۇرۇپتۇ!

- مېنىڭ قىساسىم زىياۋۇدۇنىڭكىدىن كوپ! - دېدى تارمۇش، قاتىراگغۇ سەپەرئاخۇن تومۇرلىرى كوپۇپ تۇرغان قوللىرىنى شالۋۇر كىيگەن تىزىغا قو- يۇپ، - سەككىز جاندىن بىر مەن قالدىم. بۇنىڭدىن توققۇز - ئون ژىل ئىلگىرى 2 - ئايدا قەشقەرنى ما خۇسەن يەتتە كۇن قىرغىن قىلدى. ماخۇسەن دې- گەن توگۇز ئاخىر يۇت تىرەپ تۇرالمىدى، لېكىن ژۇرىگىمىزنى قان قىلدى. مانا ئون ژىلدىن بېرى مەن سەرگەردان. ئاكام تۇرمىدە، بىلمەيمەن ھاياتمۇ، ئولدىمۇ، ئاڭلىسام تۇرمىدە تىلىنى كېسىپ، كوزىنى ئويۇپ قىينايمىش!..

ئۇ بۇقۇلداپ ژىغلىدى.

- مۇختەركام ئۇرۇمچى تۇرمىسىدە. ئۇ يەردىمۇ بەك قىينايدىكەن دەيدۇ، بىچارە ئاكام ھاياتمىدۇ؟... زىياۋۇدۇنمۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ژىغلاشقا باش- لىدى.

- زالىملىق سىلەرنى باتۇر قىلىپ يېتىلدۇردى، ئۇكىلىرىم.زالىملىق بولمىسا باتۇرلۇق نەدىن كېلىدۇ؟ زۇلۇم بولمىسا ئىنقىلاپ بولمايدۇ. ئىنقىلاپ سىلەر- دەك قەھرى - غەزۇپى ئىچىگە پاتمايۋاتقانلارنىڭ ھەرىكىتى. سىلەرگە كەلگەن كۈن، خەلقىمىزگە كەل- گەن كۈن، نى - نى ئەزىمەتلەر بۇلارنىڭ قىيناشلى- رى، قاتىللىغى بىلەن جېنىدىن ئايرىلدى. ئۇلار قان قەرىزگە بوغۇلدى. يۈز مىڭ ئادەم، يۈز مىڭ ئە- زىز جان بىگۇناھ ئولدى، ئولگەنلەرنىڭ ھەممە- سىلا گۇناھسىز. جىنايەتچىلەرگە ئولۇم كەلسە ئەڭ بۇ- رۇن شىبىڭ شىسەي، لى يىگچى، ليۇ بىگدېلەرگە كې- لىشى، چيۇ سىلىڭ. ئۇنىڭ ئوغۇللىرى، ھېلىقى بۇ - زۇق قىزى دارغا ئېسىلىشى كېرەك.مانا بۇ ھەقىقەت. لېكىن، ئۇكىلىرىم، زالىم ھوكۇمەتتە ھەقىقەت بولماي- دۇ. خۇددى مۇناپىقتا ئىنساپ بولمىغىنىدەك!

ئۇلار زولۇقتا قۇش گوشلىرى بىلەن قورداق يەپ چاي ئىچكەچ شىكايەت، دەرت توكۇش ۋە قەسەم ئىچىشلار بىلەن تاڭ ئېتىپ كەتكىنىنى تۇيماي قال- دى. ئەزەن ئاڭلاندى. خەلپىتىم تەرەتكە قوپتى.

شەھەر ئىچى - مەدرىسە جامەسى ئادەملەر بىلەن، جامە پېشايۋىنى، مەسچىت دالىنى كالاچ، پوپۇچلار بىلەن تولغان. مەزىن ئاخىرقى قېتىم سالاۋات ئو - قۇپ بولۇپ، پەتتىسى بىر يېنىغا چۈشۈلگەن يو - غان ئاق سەللىسىنى ئېلىپ قارنى قاقتى. تۇنجى قار لەپىلدەپ ياغماقتا. كوچا -كوچىلاردىن ئادەملەر توپ - توپ بولۇپ مەسچىت تەرەپكە - كۈن چى- قىشقا قارىغان ئۇستى پەشتاقلىق، كوك خىش بىلەن ياسالغان دەرۋازىغا قاراپ ئاقماقتا.شەھەر ئىچى، سۇ- دەرۋازا، دەگدەرۋازا، توغرا كورۇك پۇخرالىرى ئوز مە- ھەللە مەسچىتلىرىگە كىرمەي مەدرىسكە ئاقماقتا. بۇ- نىڭ سەۋەۋى ئوتۇگۇنكى تەرەۋىدە مۇتائالى خەلپە- تىم ئوزى چىققان. تالىپلارنىڭ «سۇيۇھەن ئەزىم ئىززەتى ۋەل ...»نى ئوقۇشىمۇ ئاجايىپ يېقىملىق بولغان. خەلپىتىم ھېچ قاچان قۇرئان كەرىمدىن غا- زات، ئەركىنلىك ئۈچۈن جان پىدا قىلغۇچىلارغا جەننەتنى پىردەۋسنىڭ ئىشكىلىرى ئوچۇق، پەرىشتە- لەر ئۇلارنى كوتۇرۇپ ئەكىرىپ كېتىدۇ دەيدىغان سۈرىلەرنى تېپىپ ئوقۇمىغاندى، ئاخشام ئوقۇدى. ھەر بىر ئايەت ۋە ئۇنىڭ تەپسىرىدىن كېيىن ژىغا ئارىلاش «ھەق!»، «بەرھەق»، «ئىنشائاللا!» دېگەن ئاۋازلار تەرەپ - تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇردى. خەلپە- تىم قۇببىدە ئولتۇرۇپ، مەدىنە يېنىدىكى ژۈرۈشتە قۇربان بولغانلار توغرىسىدا، ھەزرىتى ئابابەكرى، ئو- مەر،ئوسمان، ئەلى مۇرتازالارنىڭ رەسۇلۇللانىڭ پەر- مانلىرىنى بەجا كەلتۇرۇش يولىدا قىلغان جەڭلىرى، بولۇپمۇ خۇدانىڭ شىرى، ژىگىتلەرنىڭ ژىگىتى ھەز- رىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىسلام ئۈچۈن جەڭ قىلىپ، ئاخىرىدا ئىسلام يولىدا بىر مۇرتەتنىڭ قىلىچى ئاستىدا قۇربان بولغانلىقى، قۇرەيش قەبىلە- سى ئۇنىڭ ئولۇمى بىلەن تېخىمۇ كاتتا قوزغىلىپ، ئەرەپ يېرىم ئارىلىدا دىنى ئىسلامنى غەلىبىگە ئې- رىشتۈرۈپلا قالماي، ئۇنى باغدادقا، بەسىر، قۇددۇس، ھەتتاكى تېھرانغا، دېگىز ئاتلاپ ھىندىستان ۋە ھىن- دىچىنغا تارقاتقانلىقىنى،بۇ جەرياندا پەيغەمبەر رەسۇ- لۇللانىڭلا سوزىنى ھەممىگە ئۇلچەم قىلغانلىقىنى، ئو- زىنىڭ جېنىنى پەيغەمبەر ئۈچۈن ئاتىغانلارنىڭ ھا - مان غالىپ كېلىدىغانلىقىنى تەسىرلىك، جۇشقۇنلۇق قىلىپ سوزلىدى. خەلق ئۇنىڭ نېمە دېمەك- چى بولغىنىنى چۈشەنگەچكە، بۇگۈن بامداتقا يەنە شۇ مەدرىسكە تەرەۋىدىن نەچچە ھەسسىلەپ كوپە- يىپ ئېقىپ كىرمەكتە ئىدى.

خەلپىتىم بۇگۈن قۇببىگە ئابلادامولام بىلەن دا - موللا رازى خەلپىتىمنى تەكلىپ قىلدى. بۇ ئىككى زات شۇنچىلىك سوزمەنكى، ئادەملەر ھازىرلا ئوزلى- رىنى ئوق يېغىۋاتقان جەڭ مەيدانىغا ئاتىدىغاندەك، ھازىرلا قۇرۇق قول بىلەن دۈتەي يامۇلغا، ساقچى ئىدارىسىگە، ھەرەمباققا ھۇجۇم قىلىدىغاندەك ھەرى- كەتكە كەلدى:

- جېنىمىز پىدا!

- ھامىنى بىر ئولۇم!

- ھازىرلا يېپىلايلى!

- غازات قىلمىغان مۇسۇلمان تولۇق مۇسۇلمان ئەمەس!

ئارقىدىنلا خەلقلەر ئوغۇللىرىنى، مال - دۇنيا، قو- لىدىكى بارلىقىنى «ئىستىقلال» ئۈچۈن ئاتايدىغانلى- قىنى بىلدۇرۇپ تەرەپ - تەرەپتىن ۋاقىراشتى.

(داۋامى بار).

تارىختىن ئۆچۈرلار

تازابېك ۋە ئىلى سۇلتانلىقىنىڭ يىمرىلىشى

يېقىندا مەن ئۆزەمنىڭ بەزى خاتىرىلىرىمنى رەتلەۋېتىپ مەشھۇر يازغۇچي زىيا سەمەدىينىڭ: «سىلەر ياشلار، ئۆز خەلقىڭلارنىڭ تارىخىنى بىلگىنىڭلار ياخشى. بەزى بىر غەربلىق كۈچلەر ئىلگىرىمۇ ۋە ھازىرمۇ بىز، يەنى تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئوتتۇرىسىدا نەزا پەيدا قىلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلمەكتە، ئەگەر بىز بىر بىرىمىز بىلەن دۈشمەنلەشسەك، ئۇ ئايرىم كۈچلەرگە پايدىلىق. لېكىن بىزنىڭ ئەجداتلىرىمىز بىزدىن دانىشمەنرەك بولغان. مەسىلەن، تازابېك باسۇرمانوۋ ۋاقەسىنى ئالايلى، روسسىيە چار پادىشاسىنىڭ ئەمەلدارلىرى تەرىپىدىن تەقىپلەنگەن ئۇ ئىلداش ۋە دىنداش قېرىنداشلىرى - ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىدىن ئۆز ئېلى بىلەن باش پانا ئىزدەشكە مەجبۇر بولغان ئېدى. يەكى ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ يەتتىسۇغا كۆچۈشىنى ئالايلى. بۇ قېرىنداش خەلقلەر - ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلار ھېچ قاچان دۈشمەنلەشمىگەن، ھەر دايىم ئەزكۈچلەر تەرىپىدىن خورۇپ تۇغۇلغاندا بىرىدىن بىرى باش پانا، ھىمايە ئىزدىگەن.

مەن مەشھۇر قازاق يازغۇچىلىرى غەبىت مۈسىرىپوۋ، سەبىت مۇقانوۋ ۋە كۆپلىگەن باشقىلار بىلەن دوست بولۇپ، ھەمكارلىشىپ ئىناق، ئىجىل ئۆتتۈم. مەن غ. مۈسىرىپوۋنىڭ «بىر قېتىم ۋە ئەبەدىل ئەبەت» ناملىق ھېكايىلەر ۋە پوۋېستلار توپلىمىنى، س. مۇقانوۋنىڭ «ئىپارخان» («قەشقەر قىزى») دراممىسىنى ۋە باشقىلارنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلدىم. مېنىڭ ئەسەرلىرىممۇ قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان.

ھازىر مەلۇم كۈچلەر يەنىلا بىزنى بىر - بىرىمىز بىلەن توقۇنۇش پەيدا قىلىشقا ۋە ئارىمىزغا ئۇچمەنلىك پەيدا قىلىشقا ئۇرۇنماقتا. لېكىن خەلقنى ئالداش مۇمكىن ئەمەس. خەلق دانا. مانا، يادىكار، ساڭا تاپشۇرۇق، تازابېك باسۇرمانوۋ توغرىلىق ماقالە ياز، مېنىڭچە، ئۇ ماتېرىيال قازاقلار ئۈچۈنمۇ، ئۇيغۇرلار ئۈچۈنمۇ قىزىقارلىق بولىدۇ ۋە ھورۇنلۇق قىلمىغىن»، - دېگەن مەزمۇندىكى تاپشۇرۇغى كۆزۈمگە چېلىقتى.

مەرھۇم زىيا ئاكا ماڭا بۇ تاپشۇرۇقنى بەرگىنىگە 2 يىلغا يېقىن بولدى. 1999 - يىلى ئۆكتەبرىنىڭ ئاخىرىدا شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىنىڭ 55 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن مەن ئەينە شۇ مىللىي - ئازادلىق ئىنقىلاۋىغا بىۋاستە ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىرى، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيەسىنىڭ پولكوۋنىكى، ئارمىيە رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ باشلىقى زىيا ئاكا بىلەن سۆھبەتلىشىپ، كېزىتىمىزگە ماتېرىيال يازغان ئىدىم. ئۇ چاغدا 85 ياشلىق يازغۇچى مېنى قىزىقتۇرغان بارلىق سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بەرگەن ئىدى.

مانا ئەمدى ئەنە شۇ مەرھۇم يازغۇچىنىڭ تاپشۇرۇغىنى ئورۇنلاش ئىمكانىيىتى پەيدا بولدى.

ھەر بىر خەلقنىڭ تارىخىدا كىچىك چوڭ ئەۋلاتنىڭ تەغدىرى ئۈچۈن چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە ۋاقىئەلەر بولىدۇ. 19 - ئەسىرنىڭ 50 - 60 - يىللىرى چىن خاندانلىقىدا ناھايىتى ئېغىر ئىقتىسادىي بوھرانچىلىق سادىر بولدى، بۇ بولسا ئۇيغۇرلار دىيارىدىمۇ ئۆز تەسىرىنى يەتكۈزۈپ، مۇستەملىكىچىلەر زۇلۇمىنى تېخىمۇ كۈچەيتىشكە ئېلىپ كەلدى. بۇ يەردە خىتايلارنىڭ بيۇروكراتىك ئاپپاراتى پارىخورلۇققا پېتىپ قالدى. چىڭ خاندانلىقى ئىقتىسادىي بوھرانىنىڭ، «ئەپيۈن» ئۇرۇشلىرىنىڭ بارلىق ئېغىرچىلىقلىرىنى ئاددىي خەلقنىڭ زىممىسىگە ئارتىشنى قارار قىلدى. ئىقتىسادىي بوھرانچىلىق مۇناسىۋىتى بىلەن خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى ئىلى ئۆلكىسىدىكى ھەربىي گارنىزونلارنى ۋە ئەمەلدارلارنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەشنى توختاتتى، بۇ بولسا سېلىقلارنىڭ كۆپەيتىلىشىگە، تاماكەرلىككە، پارىخورلۇققا ئېلىپ كەلدى. ئەينە شۇ ئەھۋال 1864 - يىلى يەرلىك خەلقنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە سەۋەپ بولدى.

1864 - يىلقى قوزغىلاڭ ئىلى ئۆلكىسى ئۇيغۇرلىرىنىڭ خىتاي ھوكۇمرانلىقىغا قارشى مىللىي - ئازاتلىق ھەرىكەت بولغان ئىدى. ئەينە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئىلى ئۆلكىسىنىڭ ئۇيغۇرلىرى يازغان: «100 يىلدىن ئوشۇق بىزگە ھوكۇمرانلىق قىلغان خىتايلارنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقلىرى، بىزنى ئۆز ئانىلىرىمىزنى، بالىلىرىمىزنى ھالاك بولۇشتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارغا قارشى كۆتۈرۈلۈشكە مەجبۇر قىلدى. بىز قوزغالدۇق ۋە ئۇلارنى يەڭدۇق» (قازاقستان مەركىزىي دۆلەت ئارخىۋى، ف. 21، 1 - ئا.، 66 - ۋاراق). **بۇ قوزغىلاڭ نەتىجىسىدە ئىلى ئۆلكىسىنىڭ تەۋەسىدە مۇستەقىل دۆلەت - غۇلجىنى پايتەخت قىلغان ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقى قۇرۇلدى.**

قوزغىلاڭدىن كېيىن ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئۆز يەرلىرىنىڭ غوجايىنلىرىغا ئايلاندى. «سېلىقلار كەسكىن ئازايتىلدى ۋە ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ھال - ئوقىتى خېلىلا ياخشىلاندى...» - دەپ يازغان ئىدى ئا. ل. نارۇچېنتسكىي ئۆزىنىڭ **«كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ 1860 - 1895 - يىللاردىكى يىراق شەرقتىكى مۇستەملىكە سىياسىتى»** دېگەن كىتاۋىدا. (موسكۋا، 1956، 209 - بەت).

ئەندى بۇ ۋاقىتتا روسسىيە ئىمپېرىيەسى قازاق دالاسىدا يەككە يىگانە ھوكۇمرانلىق قىلىپ، قازاقلارنىڭ پادىشا ئەمەلدارلىرىنىڭ باش - باشتاقلىقلىرىغا قارشى ھەر قانداق نارازىلىقلىرىنى رەھىمسىز باستۇرۇپ، يەرلىك خەلقنى قاتتىق خورلاۋاتاتتى. ئىستىلاچى مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ھاقارەتلىرىگە ۋە باش - باشتاقلىقلىرىغا چىدىماي قازاق خەلقىنىڭ ئەركسۆيەر پەرزەنتى، پادىشا ئارمىيەسىنىڭ پورۇچىكى تازابېك باسۇرمانوۋ ئىلى سۇلتانلىقىنىڭ سۇلتانى ئەلاخان ئوبۇل ئوغلىدىن باش پانا سورايدۇ. بۇ ئىلتىماسقا ئەلاخان سۇلتان ئىجابىي جاۋاپ بېرىدۇ. قىزاي ئېلىنىڭ بولۇسى پورۇچىك تازابېك باسۇرمانوۋ ئائىلىسى ۋە مىڭ ئائىلىدىن ئوشۇق ئۆز ئېلى بىلەن 1871 - يىلى ئاپرېلدا قېرىنداش ئۇيغۇرلار تەۋەسىگە - ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىغا كوچىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، گېنېرال كولپاكوۋسكىي تازابېك ۋە ئۇنىڭ ئېلىنىڭ ئىلى تەۋەسىگە كوچۇشىنى توختىتىش ئۈچۈن ئەسكەر ئەۋەتىدۇ. پورۇچىك تازابېك باسۇرمانوۋ ئۆز يىگىتلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، كازاك - ئورۇسلار بىلەن ئېلىشىپ، دۈشمەننىڭ مۇھاسىرىسىنى بۇزۇپ، ئاز چىقىم بىلەن ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىنىڭ تەۋەسىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئەلاخان سۇلتان ئۇلارنى دىنداش، تىلداش قېرىنداشلار سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ، قازاق قېرىنداشلارنى ئوتلاقتا باي، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىغا ناھايىتى قولايلىق بولغان توققۇزتاراغا ئورۇنلاشتۇرۇشنى بۇيرۇيدۇ.

ئەلاخان سۇلتان ئۆز تەۋەسىگە كوچۇپ كەلگەن قازاق قېرىنداشلارنى يوقلاپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن 1864 - يىلقى مىللىي - ئازاتلىق ھەرىكەت بويىچە ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن سەپدىشى شائىر ۋە مۇتەپەككۇر بىلال نازىمنى ۋە سەردارلار ئادىل بىلەن سادىقجاننى ئەۋەتىدۇ. بۇ ئۇچرىشىشنى يازغۇچى مەسىمجان زۇلپىقار «ۋۇلقان» ناملىق رومانىدا مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: «ئۇلار كېمىدىن ئىراقلاپ قاپتالغا تاقاشقاندا، ئات تىزگىنلىرىنى چەت قولغا بۇرىدى. بىر ئاز ژۇرگەندىن كېيىن سارغوجا ئاچا يولنى ئوڭ قولدا تاشلاپ ئىلگىرىلىدى.

خېلە ژۇرۇپ كورژىلغا دوگىلىرىنى، ئاندىن تاشتۈپەنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، چۈش مەھەل توققۇزتاراغا يېتىپ، يۈزبېگىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. سەۋۋى، ئۇ باياندا سوقۇشتا بولغان ئىكەندە، ئۇ كۈنى ئوتكەن - كەچكەن گەپلەر بىلەن بىر ۋاقلارغىچە ياتمىدى. كەچكىچە قانتۇرۇلۇپ تەرى قۇرۇلغان ئاتلار ئوتقا قويۇلدى.

يۈز بېگىنىڭ ئېيتىشىچە، تازابېكنىڭ ئادەملىرىنىڭ بىر قىسمى ئىلگىرى ياماتۇ دەرياسىغا غەربىق بولۇپ ئېكىنسىز قالغان ئۆيلەرگە جايلاشتۇرۇلۇپتۇ، بىر قىسمى بولسا، كىگىز ئۆيلەر تىكىپ، سۇلتان تەرىپىدىن بېرىلگەن سىيىرلارنى سېغىشىپ، قوي - قوزىمۇ سېتىۋاپتۇ. قىسقىسى، يۈزبېگى تەرىپىدىن ئۆي بېشىغا تاغالاپ بېرىلگەن ئاشلىق بىلەن ھېچ قانچە قىسىلماپتەك.

ئەتىسى بىلاللار جۇسەي پورە بىلەن بىر ئاپقۇردىن ئەتكەن چاي ئىچىپ تاشقىرىغا قەدەم تاشلىدى. ساھىبخان ئۇلارنى باشلاپ، مەھەللىنىڭ چېتىدىكى دەرۋازا ئورنىدا غورۇسى بار ھويلا ئالدىدا توختىدى. بۇ - تازابېك جايلاشقان ئۆي ئىدى. ئالگەچ ئىچكىرىدىن سىز كويىنەك ئۈستىدىن پاختىلىق چاپان كىيگەن، بېشىغا قالپاق، ئايىغىغا خروم ئوتۇك كىيگەن ئوتتۇرا بويى بىر كىشى چىقتى. قازاق ژىگىتىدە، مېھمانلارنى بىردىن تونۇپ، قۇچاق ئېچىپ كورۇشتى.

ئۆيگە كىرىپ دۇئاغا قول كوتەرگەن بىلال: «قەدەم يەتتى، بال يەتمىسۇن، قونۇش قۇت بولسۇن»، - دېدى.

- ئايتقانىڭىزدەك بولسۇن. راقمەت ئاغا، سىزگە، - دېدى بىلالغا، ئاندىن ئادىلغا تىكىلىپ: - راقمەت، باتىر، - دېدى خۇش چىراي تىكىلىپ، بۇرۇتىنى تولغاپ.

- شەپقەتلىك سۇلتانىمىز سىزگە ۋە سىز ئارقىلىق ئېلىڭىزگە سالاملار ئېيتتى، - دېدى بىلال ئىلمىيىپ.

- ئادال سۇلتانغا ئولكەن راقمەت. بىزدى قاشقىن دېپ ئايتپاي، ژىلى قۇشاق ئاشىپ، باس - پانا بېرىپ ئوتىر. ئول خانىمىزدى قۇداي قولداسىن.

- قانداق، ھادۇقلار چىقاي دەمدۇ؟ ئەندى كوڭلىڭلار خاتىرجەم - ئەمىن تاپتىمۇ؟ - دېدى بىلال.

- قۇلدىق. بەرى ۋاقسى...

ئۇلار بىر پەس ئەھۋاللاشتى. ئۆزى بىلەن سوزلىشىۋاتقان كىشىنىڭ ئوردا ساھىبى ۋە خەلق شائىرى بىلال نازىم ئىكەنلىكىنى بىلگەن تازابېك ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى...

بىلالنىڭ سوئالىغا بىنائەن، تازابېك ئۆزىنىڭ مىركېلىك ئىكەنلىكىنى، پادىشا ئارمىيەسى تەركىۋىدە پورۇچىك ئۇنۋانىدا خىزمەت قىلغىنىنى ئېيتتى. قىسقىسى، بايسېرىكى بولۇسىنىڭ ئۆز ئېلى بىلەن ئىلى تەۋەسىگە ئوتۇپ كەتكەنلىكىدىن تەشۋىشلەنگەن كولپاكوۋسكىي تازابېككە شۇبھىسى كۈچىيىپ ئۇنى سولاپتۇ. تازابېك تۈرمىدىن قېچىپ يۇرت - جامائىتىنى باشلاپ ماڭغاندا چېگارا ساقچى ئەسكەرلىرى ئۇنىڭدىن تۇيۇق ئېلىپ ئىزىغا چۈشىدىكەن. بۇلارنى ئېيتقىنىدا ئۇ ھاياجانلىنىپ:

«... ئۇسى كېزدى ئارتىمنان بىر ۋزۋود كازاك - ئورۇس قۇئىپ كېلدى. سوغىستىق... ئولارغا بويى بېرىپتىن تازابېك ۋوق!» - دەپ كۇلۇپ قويدى.

- يارايسەن ئەزىمەت! - دېدى ئادىل بەدەشقان قۇرۇپ تىك ئولتارغىنىچە ۋە:

تازابېكتىڭ مىنگېن ئاتى مارال باستى،
تازابېك تېمىرلىكتىن داۋان ئاستى.
تازابېكتىڭ ئېرلىگىنى سودان بىلگىن،
ئورىستىڭ سولداتى مېن ئالىستى، -

دېگەن قوشاقتى توقۇغان سىزغۇ؟

- ئۇنى سىز قايدان ئېستىدىڭىز، باتىر!؟ - تاڭ قالدى بىر تۇرلۇك كېدەيگەن تازابېك. ئۇ ئادىلنىڭ سوئالىغا بىنائەن كېيىنكى ۋاقىتلاردا، بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستاندا قوزغىلاڭ يۈز بەرگەن يىللىرى چار ھوكۇمىتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيە ۋە قازاق - قىرغىزلارغا قىسمىنى كوچەيتكەنلىكى، بولۇپمۇ، ئاز مىللەتلەرنى مەكىستەمەي، يەكلەپ - چەكلەپ، ئۇلارغا گۇمان بىلەن قارايدىغانلىقى ھەققىدە ئىزھار قىلدى. ئاقىۋەت زۇلۇمدىن قۇتۇلمىغىچە ھايات كەچۇرۇش مۇمكىن ئەمەسلىكى، نەتىجىدە ئاستىرتىن ئوچى ۋە قارا ملتىقلار بىلەن يۇرتىنى قوراللاندۇرۇپ، بىر كېچىسى چېگارىغا قاراپ ئاتلانغانلىقى خۇسۇسىدا توختالدى. ئەلھاسىل، ئۇلار جۇڭغار دالا ئېغىزىغا يەتمەستە ئىككى تەرەپ قوراللىق توقۇنۇشۇپ، ئېتىشىدىكەن. خەيرى، ئۇلاردىن قانچىسى يەر چىشلەپ قالدى، ئامما ئۆزلىرى ئالتە ئادىمىنىڭ ئولگىنىنى قالدۇرۇپ، بىر قانچىلىرى يارىدارلىنىپ چېكىنىپتۇ. مىڭ بىر مەشەقەت بىلەن تېمىرلىك داۋانىدىن ئامان - ئېسەن ئالقىپ، ئىلى تەۋەسىگە ئوتۇپتۇ.

بىر تەغدىرداش قازاقلار ھالىغا ئېچىنغان بىلال ئېغىر سۇكۇناتتا قالدىكەن، ئاستا سورىدى:

- تازابېك، سىزمۇ بىزگە ئوخشاش ئېزىلگەن، خورلۇق كورگەن ئەلنىڭ ئەزىزى ئىكەنسىز. ئۇمۇمەن، بىز سىلەر بىلەن قەيەردە ياشمايلۇق، زوراۋانلارنىڭ ئازاۋىنى كورۇپ ۋەيران بوپتىمىز. ئېيتىڭچۇ، ئۇشبۇ ئاسارەت قىسمىتىنىڭ تېگى - تەكتى سىز قانداق چۈشىنىسىز؟

- بىلىم، بىلال ئاغا، كوپ بولماسادا، ئازادلىق بىلىم، بىز مۇسۇلمانلاردا بىرلىك - ئىتتىپاقلىق ۋۇ، بىرلىك بولمىغان يەردە بەرىكەت بولمايدۇ... - ئاھاي ئېيتقانىڭ بىز قازاقلار كۆزىمىزنى ئاچقۇزمىز كېرەك!» (م. زۇلپىقار، «ۋۇلقان»، 2 - توم، 43 - 44 - 45 - بەتلەر، ئالمۇتا، 1994 - يىل، «جازۇشى» نەشرىياتى).

تازابېكنىڭ ئۆز ئېلى بىلەن ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىغا كوچۇپ كېتىشى قازاق دالاسىدا ئىزسىز قالمىدى، گېنېرال - گۇبېرناتور كولپاكوۋسكىي بۇ ۋاقەگە ناھايىتى تەشۋىشلەنگەن ئىدى. ئېزىلگەن قازاق خەلقىنىڭ ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىغا يەنە ئاممىۋىي تۈردە كوچۇشكە يول قويماسلىق ئۈچۈن چار پادىشاسى بىر نەچچە قېتىم ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىدىن تازابېكنى دەرھال روسسىيەگە قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

«نوۋەتتىكى قېتىم گېنېرال كولپاكوۋسكىي ئەلاخان سۇلتانغا نارازىلىق نوتىسىنى ئەۋەتتى، ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: «... قاچاق تازابېك ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىزگە يەتتە كۈن ئىچىدە تاپشۇرۇلۇشى لازىم! ئەكسى ھالدا بىز ئەڭ قاتتىق چارىلەرنى كورۇشكە مەجبۇر بولىمىز...»

شۇ چاغدا ئەلاخان سۇلتان جاۋاپ مەكتۇبىدا مۇنداق دەپ تەكىتلىدى: «بىز، مۇسۇلمانلار، ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنى باشقا دىندىكىلەرگە بەرمەيمىز. يەنە كېلىپ، تازابېك - مېنىڭ مېھمىنىم، مېھمانغا ئاسىيلىق قىلمايدۇ...»

روسسىيە ئۆزىنىڭ جەنۇبىي چېگارىسىدا كۈچلۈك مۇسۇلمان دۆلىتىنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىن ناھايىتى خوۋۇپلىناتتى، ئۇ روسسىيەدىكى قازاقلار، ئۆزبېكلەر، قىرغىزلار ئۈچۈن ئۈلگە بولۇشى مۇمكىن ئىدى. چار پادىشالىقى ئۇيغۇرلار دىيارىنى ئىشغال قىلىش ۋە مۇستەقىل دۆلەت - ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقىنى يوقىتىش ئۈچۈن قولايلىق بانە - سەۋەپ ئىزدەپ كۈتۈپ تۇراتتى. مۇنداق بانە - سەۋەپ چاپانلا تېپىلدى. «تارانچى (ئۇيغۇر - يا. س.) سۇلتانى ئەلاخان ئوبۇل ئوغلىنىڭ غۇلجىغا كوچۇپ كەتكەن تازابېك باشچىلىقىدىكى روسسىيە پۇخرالىقىدىكى قازاق - قىزايلارنى قايتۇرۇپ بېرىشتىن ۋاز كەچكەنلىكى ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى باشلاش ئۈچۈن رەسمىي بانە بولدى» (قازاقستان دۆلەت ئارخىۋى، ف. 21، 1871 - يىل، 309 - دېلو، 1 - ۋاراق). ئىلى ئۆلكىسىنى ئىشغال قىلىش پادىشا ھوكۇمىتىنىڭ باسقۇنچىلىق مەخسەتلىرىگە تولۇق جاۋاپ بېرەتتى، ئۇ روسسىيەنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى پاش قىلدى.

ئەلاخان سۇلتان ئۆزىنىڭ بارلىق كۈچ - قۇۋۋىتىنى ۋەتەننى باسقۇنچىلاردىن ھىمايە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى، ئۇ جەڭلەرگە شەخسەن ئۆزى قوماندانلىق قىلدى. كادىر ھەربىي، قازاق خەلقىنىڭ جەسۇر ئوغلى تازابېكمۇ ئۆز سەربازلىرى بىلەن ۋەتەننى ھىمايە قىلىشقا ئاتلاندى. لېكىن كۈچ تەڭ ئەمەس ئىدى. باسقۇنچىلار زامانىۋىي قوراللار بىلەن قوراللانغان بولۇپ، كولپاكوۋسكىينىڭ ئارمىيەسى سان جەھەتتىن سۇلتانلىق جەڭچىلىرىدىن ئۇرغۇن ئىدى.

بىھۇدە قان توكۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئىلى ئۇيغۇر سۇلتانلىقى ئۆز پايتەختى - غۇلجا سېپىل ئاچقۇچلىرىنى روسسىيە ئەسكەرلىرىگە تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. 1971 - يىلى 7 - ئىيۇن كۈنى ۋەتەننى ھىمايە قىلىش ئۇرۇشى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاياقلىشىدۇ.

ئەلاخان سۇلتان ئەسىرگە ئېلىنىپ، ئۆز يېقىنلىرى بىلەن ئالمۇتىدىكى ھازىرقى سۇلتانقورغانغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئەزەلدىن دېھقان خەلق ئۇيغۇرلار بۇ يەرلەرنى ئوزلەشتۈرۈپ، ماكانلىشىپ، ئاۋاتلاشتۇرىدۇ. ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ياشايدىغان بۇ جايغا ئۇلار سۇلتانقورغان دەپ نام قويغان.

ئەندى قازاق خەلقىنىڭ شانلىق پەرزەندى تازابېك باسۇرمانوۋ غۇلجىدا رۇس ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىدۇ. پادىشا ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئۆز خەلقىنىڭ ئەركىنلىكى ئۈچۈن كورەشچىنى سوتلاپ، ۋېرنىي (ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئىلگەركى نامى) شەھىرىدە ئېتىپ تاشلايدۇ.

مانا بۇ ئۇيغۇر ۋە قازاق خەلقلىرىنىڭ قېرىنداشلارچە دوستلۇق تارىخىنىڭ يەنە بىر سەھىپىسىدۇر.

يادىكار سابىتى.

ئەسسالامۇئەلەيكۇم

ئىسلام ئەدەپ - ئەقلاقى

كىشىلەر ئىجتىمائىي ئالاقىنى ئەڭ ئاۋۋال سالاملىشىشتىن باشلايدۇ. سالاملىشىش ئارقىلىق تونۇشمىغانلار تونۇشىدۇ. تونۇشىدىغانلارنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتى ئارتىدۇ. ھۆرمەت، ئىشەنچىسى چوڭقۇرلىشىدۇ. سالام مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك ئۇچرىشىشتا ئېيتىدىغان بىرىنچى ئەدەپ سۆزى.

ئىسلام دىنى ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ يۈكسەك گۈزەل ئەدەپ - ئەقلاقىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن دىن. «ھەقىقەتەن ئاللانىڭ نەزەرىدە مەقبۇل دىن - ئىسلام دىنىدۇر» (3 - سۈرە «ئال ئىمران»، 19 - ئايەت). ئىسلام دىنىنىڭ يۈكسەك دەپ - ئەقلاق ئىدىيەسىنىڭ پروگرامما خاراكتېرلىك ئۇرلۇق يېتەكچىسى «قۇرئان كەرىم»دۇر. «قۇرئان پەقەت پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر» (6 - سۈرە «ئەنئام» 90 - ئايەت). ئاللا سۆزلەرنىڭ ئەڭ چىرايلىقى بولغان قۇرئاننى نازىل قىلدى. (39 - سۈرە «زۇمەر» 23 - ئايەت). مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ئېيتقاندەك: قۇرئاننىڭ نازىل بولۇشى قىرائەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى گۈزەل ئەقلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈندۇر». «قۇرئان كەرىم»دە: «سىلەرگە بىر ئادەم سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاپ قايتۇرۇڭلار (يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەركاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار (يەنى ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار). ئاللا ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىدىن (يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ - كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساپ ئالغۇچىدۇر» (4 - سۈرە «نىسا»، 86 - ئايەت) دەپ مۇسۇلمانلارنى سالام بېرىش ۋە سالام ئېلىشقا ئەمىر قىلىپ، سالام كەلىمىسىنى ئۈلگە كۆرسىتىپ ئالاھىدە تەكىتلىگەن. «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم»نىڭ ھازىرقى تىلىمىزدىكى مەناسى: ساڭا ئامانلىق تىلەيمەن، دېگەنلىك. «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەركاتۇھۇ» دېگەن جاۋاپ سالام: ئاللا ساڭىمۇ ئامانلىق، رەھمەت ۋە بەركەت ئاتا قىلسۇن، دېگەن مەنادا بولۇپ، بۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلار بىر - بىرىگە بولغان قېرىنداشلىق ھۆرمىتىنى، ياخشى ئارزۇ - تىلىكىنى ئىزھار قىلىش بىلەن ئاللانىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئاللانىڭ سوۋابىغا مۇيەسسەر بولىدۇ. دېمەك، سالام بېرىشمۇ، جاۋاپ سالام بېرىشمۇ ئاللانىڭ ئەمرىدۇر. سالام بېرىش ئۇزاق تارىخقا ئىگە بولۇپ، ئەڭ دەسلەپ ئاللا تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ، جەننەتكە ئېلىپ چىققاندا باشلانغان. ئەبۇ ھۇرەيرەدىن رىۋايەت قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللا تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ياراتقان چاغدا، بويىنى 60 گەز ئۇزۇنلۇقتا ياراتتى. ئاندىن ئۇنىڭغا ئەشۇ پەرىشتىلەرگە سالام بەرگىن ۋە ئۇلارنىڭ ساڭا بەرگەن قايتۇرما سالىمىغا قۇلاق سالغىن، بۇ سەن ۋە سېنىڭ ئەۋلاتلىرىڭ قوللىنىدىغان سالام بولۇپ قالىدۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالام پەرىشتىلەرگە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالام بەردى. پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا جاۋاۋەن ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى، دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويدى. جەننەتكە كىرىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى جەننەتكە كىرىدىغان چاغدا، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ شەكلىدە بولۇپ كىرىدۇ. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاقتىدىن تارتىپ ھازىرغا قەدەر ئادەملەر ھوسن - چىرايى ۋە قەددى - قامەت جەھەتتىن ئارقىغا چېكىنىپ كېلىۋاتىدۇ» («سەھىھۇلبۇخارى» جەۋھەرلىرى»، 167 - بەت)، دېمەك، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئارا ئۇچراشقاندا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بېرىشى ئاللانىڭ ئەمرى، ئادەم ئاتىمىزنىڭ تەۋرۈكى، ئۇزاق تارىخى جەرياندا داۋاملىشىپ، ئەنئەنىۋى سىللىي ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن ياخشى پەزىلەت، ئەخلاقىي ئادەتتۇر.

سالام بېرىش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، «قۇرئان كەرىمدە»: «پەيغەمبەرلەرگە سالام بولسۇن! ھەممە ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاغا خاستۇر» (37 - سۈرە «ساففات» 181 - 182 - ئايەتلەر) دېگەن ئايەتلەر بار. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار مەسچىتكە كىرگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سالام بەرسۇن» دېگەن ئىدى. (ئەبۇ مۇسلىم رىۋايەت قىلغان). شۇڭا مەسچىتكە ھەر قېتىم سالام قىلىپ كىرىمىز. پەيغەمبەرلەرگە سالام بېرىش ئاللانىڭ ئەمرى بولۇپ، [illegible] «ئۇلار جەننەتتە (پەرىشتىلەر تەرىپىدىن قىلىنغان) دۇئا سالام بىلەن قارشى ئېلىنىدۇ» (25 - سۈرە «فۇرقان» 75 - ئايەت). [illegible]

ئەدەپ بىلەن ئىلىك ئېلىپ، جاۋاپ سالام قايتۇرىدۇ.

مۇسۇلمانلار دىنىي قېرىنداشلار بولۇپ، ئۆز ئارا ئىناق ئۆتۈش، ئۆز ئارا يار - يۆلەك بولۇش، ئۆچەكەشمەسلىك، ئاداۋەت ساقلىماسلىقنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ. ئەگەر ئۆز ئارا زىدىيەتلىشىپ قالسا، غۇم ساقلىماي دەرھال ئەپلىشىپ قېلىشنى ياخشى دەپ تونۇيدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەمنىڭ دىنىي قېرىندىشىغا ئۈچ كۈندىن ئۇشۇق ئاداۋەت تۇتۇپ، بىر - بىرىگە تەتۈر قاراپ ژۈرۈشى دۇرۇس ئەمەس. قايسى ئالدىدا سالام بەرسە، ئەينە شۇ ئۇلارنىڭ ياخشىسى ھېساپلىنىدۇ» (ئەبۇ ئەييۇپ ئەنسارى رىۋايەت قىلغان).

مۇسۇلمانلار باشقىلارنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە (ئۆز ئۆيىگە كىرگەندىمۇ) سالام بېرىپ كىرىدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىمدە» مۇنداق ئايەت بار: «ئى مۇمىنلەر! باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىشكە ئىجازەت سورىمىغىچە ۋە ئۆي ئىگىسىگە سالام بەرمىگىچە كىرمەڭلار. ۋەز - نەسىھەت ئېلىشىڭلار (يەنى بۇ گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاقىقا ئەمەل قىلىشىڭلار ئۈچۈن) بۇ (يەنى ئىجازەت سوراپ ۋە سالام بېرىپ كىرىش ئۇشتۇمتۇت كىرىشتىن) سىلەرگە ياخشىدۇر» (24 - سۈرە «نۇر»، 29 - ئايەت)«ئۆزەڭلارغا (يەنى ئۆيدىكى كىشىلەرگە) ئاللا بەلگۈلىگەن مۇبارەك، پاك سالامنى بېرىڭلار (يەنى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەڭلار) » (24 - سۈرە. «نۇر» 61 - ئايەت). دېمەك، ئالتۇندەك سۆزلەرنى، پايدىلىق ۋەزلەرنى، چىرايلىق نەسىھەتلەرنى پاساھەت ھەم لاتاپەت بىلەن دىلىمىزغا نۇر قىلىپ يەتكۈزىدىغان «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ ئەدەپ - ئەخلاق، ئىش ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇپ، ئۆلچەملەشتۈرىدىغان مەنىۋىي تۈۋرۈكىمىزدۇر.

ئۆز ئارا سالام بەرگەندە «قۇرئان كەرىم»دە ئۆلگە كۆرسەتكەندەك «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ تولۇق، توغرا ئېيتىش كېرەك. دىققەتسىزلىكتىن «سامۇ ئەلەيكۇم» دېسىڭىز، ئەرەپ تىلىدا «سام» ئۆلۈم دېگەن مەنادا بولۇپ، «سامۇ ئەلەيكۇم» دېسىڭىز «ساڭا ئۆلۈم تىلەيمەن» دېگەنلىك بولىدۇكى، ھۆرمەت - ئىززەت ئىزھار قىلىپ، دوستلۇق، ئىناقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئۆچ - ئاداۋەت ئۇرۇغىنى چېچىپ گۇناھكار بولىسىز. سالامنى ئىلىك ئالغاندىمۇ ئېنىق، توغرا جاۋاپ بېرىش كېرەك. بەزىلەر سالامغا دۇرۇس جاۋاپ سالام بەرمەي، بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدۇ. بۇ خىل مۇناسىۋەت بىھۆرمەتلىك، ئەدەپسىزلىك بولىدۇ. سالام بېرىشتە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ئۆزىڭىزدەك سالام بېرىپ، ئوڭ قولىڭىزدا كۆكرەكنى تۇتۇپ، ئاندىن ئىككى قولنى تەڭ چىقىرىپ، قول ئېلىشىپ كۆرۈشكىنىمىز ئەۋزەل. ئەگەر قارشى تەرەپ بىر قول بىلەن كۆرۈشسە، سىزمۇ بىر قول يەنى ئوڭ قولىڭىزنى بېرىڭ. سول قولدا كۆرۈشىشكە بولمايدۇ. ئاياللار بىلەن كۆرۈشكەندە قول بېرىش قەتئىي بولمايدۇ. ئاياللارغا گەۋدىمىزنى سەل ئېگىپ تازىم قىلىپ، ھۆرمىتىمىزنى ئىزھار قىلساق ياخشى. چوقۇم مەلۇم ئارىلىق قالدۇرۇش لازىم. يەنى يېقىن دوستلار، قېرىنداشلار ياكى ھاجى مۇھەررەملەر ئۆز ئارا يۈز كۆرۈشكەندە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ. لېكىن ئاياللار بىلەن ئەرلەر قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىشكە قەتئىي بولمايدۇ.

ئۆز ئارا سالاملىشىش ئۇزاق تارىختىن بۇيان مىراس قالغان ئېسىل پەزىلەت، كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزغا سىڭىپ كەتكەن ئەنئەنىۋى ياخشى ئادەت. بىز ئۆز ئارا سالاملىشىش ئارقىلىق قېرىنداشلىق، دوستلۇق رىشتىمىزنى چىڭىتىپ، ئۆز ئارا ئىززەت - ھۆرمەت قىلىشىمىزنىڭ شاپائىتىگە ئېرىشىمىز. ئىنشا ئاللا! دۇنيانىڭ ھەر قانداق جايىدا مۇساپىر، غېرىپلىقتا ئازاپلانساق «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» كەلىمىسى بىلەن يېڭى قېرىنداش، دوست تاپالايمىز، ئاتونۇشلار بىلەن تونۇشىمىز، ئىزدىگىنىمىزنى تاپالايمىز. سالام بېرىش گۈزەل ئەخلاق ھېساپلىنىدۇ.

ئىنسان بارلىق مەخلۇقلاردىن چىرايلىق يارىتىلغان. ئىنساننىڭ كۆركى، زىننىتى ئۇنىڭ گۈزەل ئەخلاق - پەزىلىتىدە، ئەقىل - پاراسىتىدە، قانچىكى يېقىملىق، ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك بولسىڭىز، شۇنچىكى سۆيۈملۈك كۆرۈنىسىز. دوستلىرىڭىز كۆپ بولىدۇ. ئابرۇيى-شەرىپىڭىز ئۆسىدۇ. قوپال، ئەدەپسىز، ئەقلاقسىز بولسىڭىز شۇنچە چاكىنا. سورۇن تەلەت، بىزەڭ، ياۋايى كۆرۈنىسىز. خەلق سىزدىن ژىركىنىدۇ. ئاللا تائالا مۇھەممەد پەيغەمبىرىمىزگە مۇنداق دېگەن: «ئاللانىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ. ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى...» (3 - سۈرە «ئال ئىمران» 15 - ئايەت). جەمئىيەت كەيپىياتىنى تۈزەش، مىللەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتە ئەنئەنىۋى ياخشى ئۆرپ - ئادەت، ئېسىل ئەخلاق - پەزىلەتلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى دەۋر روھىغا ماس ھالدا، رىۋاجلاندۇرۇشتا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرمەك لازىمدۇر. ھازىرقى مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشنىڭ پادروسى يەنىلا گۈزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش. شۇڭا مەكتەپتە مۇئەللىملەر، ئائىلىدە ئاتا - ئانىلار باللارغا، ياشلارغا ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاق، ياخشى ئۆرپ - ئادەتلەرگە توغرا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش توغرىسىدا زېرىكمەي تەربىيە بېرىشىمىز لازىم.

ئىسلام مەدەنىيىتى ئۇزاق تارىختىن بۇيان ئىجتىمائىي رېئاللىقتا تاۋلىنىپ، يۈكسىلىپ، ئومۇملاشقان پاك مەدەنىيەت. ئاللانىڭ رەھمىتى، ئەجدادلىرىمىز ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئىجادىي رىۋاجلاندۇرۇپ، گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاقنى قېلىپلاشتۇرۇپ، ئىشىمىزغا سىزان، دىلىمىزغا ئىمان قىلىپ بىزگە يەتكۈزۈپ بەرسە. بۇ تەۋەررۈك مىراسلارنى چۈرۈۋەتسەك ئەجدادلارغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز؟ سىزنىڭ ژۈرىكىڭىزدە ئەجدادلار قېنى يوقمۇ؟! ئەجدادلار ئىرادىسىگە ئاسىيلىق قىلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ.

ئى، مۇسۇلمان قېرىنداشلار! بىز يەنىلا «قۇرئان كەرىم»نى گۈزەل ئەخلاق دەرسلىكى بىلىپ، مۇھەممەد پەيغەمبەر ئەلەيھى ۋەسەللەمنى گۈزەل ئەخلاق ئۈلگىسى قىلىپ، يېڭى دەۋرگە لايىقلاشتۇرۇپ ئىجتىمائىي ئەدەپ، مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلمىنى ئورنىتىشىمىز زۆرۈر.

ياقۇپ ھەمدۇللا.

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنالىدىن بىر ئاز قىسقارتىپ ئېلىندى.

يۇرت پەرزەندى

ئاۋگۇست ئېيى ئىدى. كۈزنىڭ نازۇ - نېمەتلىرى بىلەن تالقان توكتى قىلىپ راسلانغان ئۈستەللەركە ژىراق - يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار ئولتىرىشقا باشلىدى. مەنمۇ ئۆز ئورۇنۇمنى تېپىپ ئولتاردىم. زىياپەتنى باشقۇرغۇچى ساقى مىكروفون ئارقىلىق مېھمانلارغا مۇراجەت قىلدى:

- ئىممەتلىك دوستلار، ئۇرۇق - تۇققانلار، قومى - قېرىنداشلار، قورامىلىق يۇرتداشلار! بۈگۈنكى سورۇنغا يۇرتىمىزنىڭ موتىۋەر ئادىمى، ئەمگەك سۆيەر ئىنسان، دىلكەش دوستىمىز قۇرۋانجان ئاكا مۇسايېۋنىڭ 60 ياشقا تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنى تەبرىكلەپ ئولتىرىمىز. چۈنكى قۇرۋانجان ئاكا يۇرتىمىزنىڭ تىلغا ئالارلىق ھۆرمەتلىك پەرزەندى. شۇڭلاشقا ھەممىڭلار ئازادە ئولتىرىپ، دىلرابا كۈيلەرنى تىڭشاپ، سورۇننى قىزغىن ئۆتكۈزۈپ، ئۆي ئىگىسىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ھەممەپەس بولۇپ بېرىشىڭلارنى سورايمەن.

... مەن ساقىنىڭ سۆزىنى تىڭشاۋېتىپ، توردە ئولتارغان سالاپەتلىك، خىيالچان دوستۇمغا قاراپ، قاپ-تىمەن:

- ژىللار نېمە دېگەن ئۆچقۇر، ئۇنۇڭۇنكى نەۋقىران ياشلىق ئاللىقاچان ئارقىدا قالغان، ئۇنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ھالاۋەتلىك ۋە قىيىنچىلىق ھايات دەقىقىلىرى ئۇچمەس تامغا بولۇپ، ئۇزىنى قورۇقلار باسقان خالاس...

1950 - ژىللارنىڭ باشلىرىدا كوممۇنىستىك خىتاي ھوكۇمرانلىرى ئۇيغۇرلار دىيارىنى بېسىۋېلىشىنى ئاز دەپ، خەلقىنىڭ ژۈرىكىنى تېخىمۇ مۇجۇش ئۈچۈن ھەر خىل سىياسىي تەقىپلەشلەرنى ئېلىپ باردى. بولۇپمۇ، خەلق ئىچىدىن يېتىلىپ چىققان مىللىي زىيالىلارنى، يەر، سۇ ئىگىلىرىنى، چارۋىدار بايلارنى يوقىتىش مەخسىتىدە ئۇلارغا ھەر خىل بەدنام سىياسىي قالپاقلارنى كىيدۈرۈپ، ئىش ئورۇنلىرىدىن

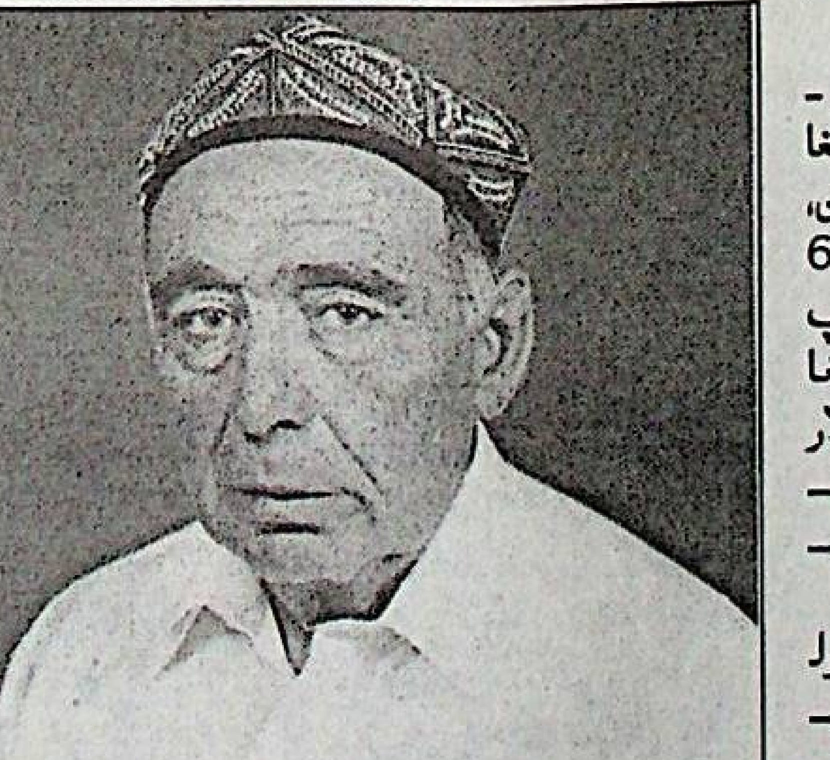

مەرھۇم قىلدى. بۇ خورلۇقلارغا چىدالمىغان مىڭلىغان ئۇيغۇر ئاھالىسى ئانا ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، خوشنا ئەللەرگە، جۈملىدىن قازاقستان دىيارىغا كوچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ. شۇلار قاتارىدا قۇرۋانجان مۇسايېۋنىڭ ئاتا - ئانىسىمۇ قازاقستاننىڭ بەتباق دالاسىدىكى كولخوزغا كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ. قۇرۋانجاننىڭ دادىسى ئاۋاكرى ئاكا ئەسلى چارۋىچى بولغاچقا، ئىگىلىكنىڭ چارۋىچىلىق ساھاسىدا ئىشلەيدۇ. ئۇ كولخوزدا ئىشلەش جەريانىدا ئوغلى قۇرانجاننىڭ بىلىم ئېلىشىغا ئالاھىدە كوڭۈل بولىدۇ. چۈنكى، ئوغلىنىڭ بىلىملىك ئادەملەردىن بولۇپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتى.

ئاۋاكرى ئاكا ئائىلىسى بىلەن مەزكۇر ئىگىلىكتە بىر نەچچە ژىل ئىستىقامەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان يۇرتلارغا كېتىشنى مەخسەت قىلىپ، ئۇيغۇر يېزىلىرىدىن ھېساپلانغان، يەنى ساۋۇتاخۇنۇمنىڭ يۇرتى - قورامغا كوچۈپ كېلىدۇ. قۇرۋانجان موسايېۋ يېزىدىكى ئۇيغۇر مەكتىۋىدە ئوقۇپ، ئۇنىنچى سىنىپنى تۈگەتكەندىن كېيىن تېخنىكىلىق كەسىپ ئېگىلەش مەخسىتىدە ئالمۇتا شەھىرىدىكى كەسىپى - تېخنىكىلىق ئۇچىلىشىغا چۈشۈپ ئوقۇيدۇ. مەزكۇر بىلىم يۇرتىدا ئۇ رادىو تېخنىكىسىنى ئىگىلەپ چىقىدۇ. ئوقۇشنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تۈگەتكەندىن كېيىن ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، يېزىدىكى رادىو ئۇزېلىغا ئىشقا كىرىدۇ. بۇ ساھادا ئىشلەش جەريانىدا ئۇ يېزىدىكى ئىگىلىك ئىشلىرىغىمۇ يېقىندىن ئارىلىشىدۇ.

موشۇ خىلدا كۈنلەر ئۆتۈپ، ژىللارغا ئۇلۇشىدۇ. بىر كۈنى ئىگىلىك رەھبىرى ھاشىم ئارزىيېۋ قۇرۋانجان موسايېۋنى ئۆز كابىنېتىغا چاقىرتىۋېلىپ:

- قۇرۋانجان، بايقىساق، خېلە ئىدىرىگىڭ بار بالا ئىكەنسەن. سەن رادىوخەۋەرلىرىنى بېرىشتىن سىرت، ئىگىلىك ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ ژۈرىدىكەنسەن، بىز، سوۋخوز رەھبەرلىكى مەسلىھەتلىشىپ، سېنى 3 - تاماكا برىگادىسىغا برىگادىرنىڭ ئورۇنباسارى ۋەزىپىسىگە تايىنلىماقچى، سەن، بۇ ئىشقا قانداق قارايسەن؟

- قولۇمدىن كېلەرمۇ، بۇ ئىش؟

- ئەلۋەتتە، بىز، ساڭا ياردەم بېرىمىز، - دېدى ئىگىلىك رەھبىرى.

شۇ، شۇ بولدى، قۇرۋانجان موسايېۋ رادىو ئۇزېلىدىكى ئىشىدىن دېخانچىلىق ساھاسىدا ئىشلەشكە باشلىدى. مەزكۇر يېڭى ئىشتا بەل باغلاپ كىرىشكەن قۇرۋانجان ئالدى بىلەن تەجرىبىلىك دېخانلاردىن ئۆگىنىشكە باشلىدى. ئۇ كېچە - كۈندۈز ئىش پۈتمىگىچە، ئېتىزدىن كەلمىدى. چۈنكى، دېخانلارنىڭ ئەمگەك ئەجرىگە لايىق ئوستۇرگەن زىرائەتتىن مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئويلاتتى. موشۇنداق تىرىشىپ ئىشلەش جەريانىدا ئۇ دېخانلار ئارىسىدا ھۆرمەتكە بولەندى. ژىللار ئۆتۈپ، خېلە ئىش تەجرىبىسىگە ئىگە بولغان دېخاننى 7 - برىگادىغا برىگادىر قىلىپ تايىنلايدۇ. بۇ ۋەزىپىدىمۇ، يەنى ئۇ ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان جاۋاپكەرلىك ئىشتىمۇ پىداكارانە ئەمگەك قىلىپ، باشقىلارغا ئۈلگە كورسىتىدۇ. مەزكۇر برىگادىدا ئىشلەش جەريانىدا تاماكا زىرائىتىنىڭ مول ھوسۇل بېرىش ئىچ - سىرىنى ياخشى ئۆگەنگەن برىگادىرنى ناھىيەلىك تاماكا قوبۇل قىلىش كومبىناتىغا ئىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. بۇ يەردە قۇرۋانجان ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا قەدەر ئەمگەك قىلىدۇ.

قۇرۋانجان موسايېۋ جەمىيەت ئىشىنى ئاتقۇرۇپ، يېزا ئىختىسادىنى كوتىرىشتە سالماقلىق ھەسسە قوشقان، يۇرت ھورمىتىگە ئىگە ئىنساندۇر. ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئەمگەك سويەر قىلىپ پەرزەنتلىرىنى ئوستەرگەن ئاتا. ھازىر پەرزەنتلىرى ئاتىسىغا ئوخشاش ئىشلەمچان بولۇپ، ئىگىلىكنىڭ ھەر خىل ساھالىرىدا ئۇنۇملۇك ئىشلەپ، جەمىيەتكە ئۆزلىرىنىڭ بىر كىشىلىك ھەسسىنى قوشماقتا.

ئەكرەم سادىروۋ.

قورام يېزىسى.

ئابلىز ھېزىم

نادامەت

(زىيا سەمەدىيگە)

تۇرسىمۇ ياشلىقنىڭ سېنىڭدەس ئۇزاق،
قۇرسىمۇ قىرلىق ھەر دەم تور - تۇزاق،
باسسىمۇ يەلكەڭدىن تۇرمۇش تاغلىرى، ...
دەپ: «غازاڭ بولمىسۇن كوڭۈل باغلىرى»

ئۈزەڭگى سەن ئۇزاڭ قولۇڭغا ئېلىپ،
ھەر سائات، مىنۇتنى غەنىمەت بىلىپ،
قەلەمدىن قەغەزگە توكۇپ نۇر - چىراغ،
ئۆزگەڭدىڭ ھالاۋەت راھەتتىن ئىراق.

«ئولگەنىڭ ئۈستىگە بىرىپ تەپكەندەك،
يېغىرنىڭ ئۈستىگە لازا سەپكەندەك»،
ئۇيغۇرنى «تېررورىست» دېدى «ئاقماقلار»
بېشىڭدا چاقىغاندەك بولدى چاقماقلار...

جەڭچىلەر جەڭلەردە ئولگەندەك ئوقتىن،
ئاھ! دېمەك ئۆزلۈدى شۇ تۆھمەت، دوقتىن...
نە چارە، پەلەككە يەتتى ئاھىمىز،
يېتەرمۇ «تەڭرىگە» بىراق دادىمىز؟!

ئەلۋىدا ئەزىز ئىنسان

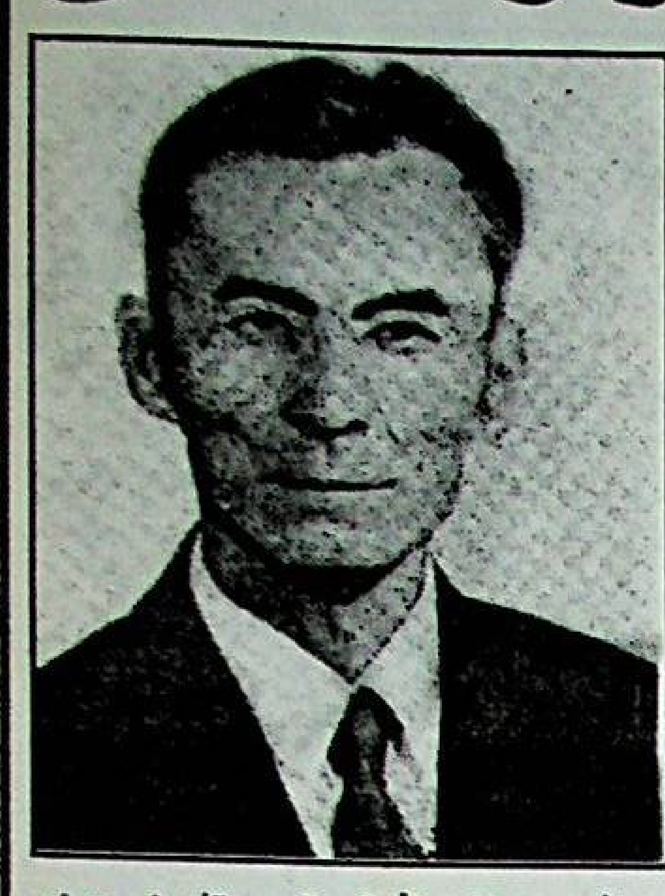

ئۈرۈمچى شەھەرىدىن بىيىل 11 - سېنتەبىر كۈنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى، شائىر، مەشھۇر تارىخچى ئالىم تۇرغۇن ئالماس ئالەمدىن ئۆتتى، دېگەن قايغۇلۇق خەۋەر كەلدى. بۇ ئەجايىپ كەمتەر ئىنساننىڭ ۋاپاتى ئۇيغۇر تارىخ تەتقىقاتى ساھاسىدىكى ئورنىنى تولدۇرۇپ بولمايدىغان چوڭ يوقىتىش بولدى. مەشھۇر ئەدىپ تۇرغۇن ئالماس ئاكا ئۆز ھاياتىدا تىنىمسىز ئىزدىنىپ، ئىنتايىن چوڭقۇر مەزمۇنغا ئىگە ئىلمىي قىممىتى مول ئەمگەك ئەجرىنىڭ مېۋىلىرىنى ئەۋلادلارغا سوغا قىلىپ كەتتى.

تۇرغۇن ئالماس 1924 - ژىلى قەشقەر كونا شەھەر ناھىيەسى، دولەتباغ يېزىسىنىڭ تاربوغۇز كەنتىدە كەمبەغەل ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1934 - 1939 - ژىللىرى باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1939 - ژىلدىن 1942 - ژىلغىچە ئۈرۈمچىدىكى دارىلمۇئەللىمىندە، 1956 - 57 - ژىللىرى لۇشۈن ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىدا بىلىم ئالغان.

ئۇ 1940 - ژىللىرى ئەدەبىياتقا شېئىرىيەت بىلەن كىرىپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئەركىنلىكنى كۈيلەيدىغان، خەلقنى ئازاتلىق يولىدا كۈرەش قىلىشقا ئۈندەيدىغان شېئىرلىرى گومىنداڭچىلارغا تىنچ كەبى سانچىلىپ، ئۇ 1943 - ژىلى قولغا ئېلىنىدۇ. تۈرمىدە ياش ئوتلۇق شائىر «تۇتقۇن»، «غېرىپ موماي»، «جەملە»، «ئازاتلىق مەشئىلى»، «ئىككى تامچە ياش»، «چوپان» قاتارلىق بىر تۈركۈم شېئىرلارنى يازىدۇ.

تۇرغۇن ئالماس 1946 - ژىلى تۈرمىدىن ئازات قىلىنغاندىن كېيىن قەشقەردە باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىملىك قىلىدۇ. 1946 - ژىلى ئىيۇندا 11 ماددىلىق بىتىم ئىملان قىلىنغاندا ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ جەنۇبىدىمۇ قىسقا مۇددەت مۇستەبىت گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ زۇلۇمى سەل پەسىيىدۇ. تۇرغۇن ئالماس بۇ چاغدا «ئۈمۈتلۈك خىيال»، «جەنۇپ ساداسى»، «مۇڭلىرىم» كەبى ئوتلۇق شېئىرلىرى ئارقىلىق خەلقنى گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى ئۆلتۈرۈشكە چاقىردى.

شائىر تۇرغۇن ئالماسنىڭ مۇنداق ئىنقىلاۋى ھەرىكىتى خىتاي ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى قاتتىق بىئارام قىلدى. گومىنداڭچى ھاكىمىيەت ئورگانلىرى 1947 - ژىلى بىر كېچىسى تۇرغۇن ئالماس ئىشلەۋاتقان قەشقەر دارىلمۇئەللىمىننى قورشاپ ئېلىپ، ئۇنى يەنە قولغا ئالىدۇ. يالقۇنلۇق شائىر خىتاي باسقۇنچىلىرىغا باش ئەگمەي، تۈرمىدىمۇ ئۆزىنىڭ خەلقنى كۈرەشكە ئۈندەيدىغان شېئىرلىرىنى يېزىشنى توختاتمايدۇ.

ئازات ئۈچ ۋىلايەت ھوكۇمىتىنىڭ ۋە كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قاتتىق تەلۋىگە بىنائەن گومىنداڭچىلار يالقۇنلۇق شائىرنى تۈرمىدىن بوشىتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. تۇرغۇن ئالماس غۇلجا شەھىرىگە كېلىپ «ئالغا» گېزىتىدە تەھرىر بولۇپ ئىشلەيدۇ. تۇرغۇن ئالماس «تارىم شاماللىرى»، «تاڭ سەھەر» ناملىق شېئىرىي توپلاملىرىنى، «پەچاق» دىرامىسىنى، «قىزىل بايراق» قىسسىسىنى نەشر قىلدۇرىدۇ.

تۇرغۇن ئالماس 1980 - ژىلدىن تارىخ يېزىش بىلەن جىددىي شۇغۇللاندى. ئۇ «ھۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىغى»، «تۈركلەر»، «قېدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى»، «ئۇيغۇرلار» دېگەن كىتاپلارنى يازدى. ئەدىپنىڭ «ھۇنلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» ئەسىرى فېدېراتىۋ گېرمانىيەنىڭ گامبۇرگ شەھىرىدە نېمىس تىلىدا، «قېدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدا ئەرەپ تىلىدا، «ئۇيغۇرلار» قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالمۇتىدا 1992 - ژىلى مىللەتپەرۋەر زات زەيناۋدۇن ھاجىم بوساقوۋنىڭ ھامىلىغىدا ئۇيغۇر سلاۋيان يېزىغىدا ۋە 1993 - ژىلى ئالىم خەمىت ھەمرايېۋنىڭ تەرجىمىسىدە رۇس تىلىدا نەشر قىلىندى.

ئاخىرقى ۋاقىتلارغىچە ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىش بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن رۇس، غەربىي ياۋروپا ۋە خىتاي ئالىملىرى شۇغۇللىنىپ كەلگەن. بولۇپمۇ خىتاي شوۋىنىستلىرى ئۇيغۇر تارىخىنى بۇرمىلاپ ئۆز پايدىسىغا ئۆزگەرتىپ كەلگەن. مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ تۈركىيە ئەنقەرەدە 1989 - ژىلى نەشر قىلىنغان «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» كىتاۋى بىلەن تۇرغۇن ئالماسنىڭ «ئۇيغۇرلار» كىتاۋى ئىلىم - پەن دۇنياسىدا چوڭ ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى. بۇ تەبىئىدۇر. چۈنكى دەسلەپكى قېتىم ئۆز تارىخىمىزنى ئۆز ئالىملىرىمىز يازدى. تۇرغۇن ئالماس ئاكا «ئۇيغۇرلار» ناملىق ئەسەرىدە خەلقىمىزنىڭ قېدىمىي ۋە ئوتتۇرا ئەسىر تارىخىنى كەڭ دائىرىدىكى مەنبەلەرگە ۋە بىرىنچى نۆۋەتتە، خىتاي مەنبەلىرىگە ئاساسلىنىپ يورىتىدۇ. بۇ ئۇيغۇر تارىخىنى ساختىلاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان خىتاي تارىخچىلىرىنىڭ رەسمىي كوز قارىشىغا جىددىي ئۆزگىرىش كىرگۈزدى، ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ «ئۇيغۇرلار» كىتاۋىنى خىتاي كوممۇنىست - شوۋىنىستلىرى قاتتىق تەنقىتلەپ، ئۇنىڭ مۇئەللىپىنى تەقىپلىدى. كەڭ جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان شائىر، مەشھۇر ئەدەبىياتچى ۋە تارىخشۇناس تۇرغۇن ئالماس خىتاي ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئوتتۇرا ئاسىيە تەتقىقات جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى، خىتاي يازغۇچىلار جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى، ش ئۇ ئار ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقات جەمىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولغان ئىدى. تۇرغۇن ئالماس ژۇرناللاردا تەكتلەنگەن ئەسەرلەردىن تاشقىرى ئەدەبىيات، تارىخ - ئېتنوگرافىيە مەسىلىلىرىگە دائىر نۇرغۇنلىغان ماقالىلارنى يازغان.

تۇرغۇن ئالماسنىڭ پۈتۈن ھاياتى خەلقىمىزنىڭ ئەدەبىياتىنى، قېدىمىي باي تارىخىنى يورۇتۇش يولىدا جاپا - مۇشاقەتلىق ئەمگەك قىلىش بىلەن ئۆتتى. ئەلۋىدا ئەزىز ئىنسان، ياتقان يېرىڭىز جەننەتتىن بولسۇن!

يادىكار سابىتى.

خىتاي سېپاراتچىلارغا كۈچ قوللىنىشنى ئۈۋج ئالدۇرماقتا

ئەندى قازاقستان بولسا ئۇلارنى خىتايغا قايتۇرۇپ بەرمەكتە

بىيىل 9 - ئاۋگۇست كۈنى ھاۋادا ۋېرتولىيوتلار ۋە قىرغۇچى سامولىيوتلارنىڭ ھەمرالىغىدا يۈزلىگەن ھەربىي ژۈك ماشىنىلىرى ش ئۇ ئار نىڭ قەشقەر شەھىرىنى مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇ ھەرىكەت خىتاي ئارمىيەسىنىڭ ش ئۇ ئا ر تەۋەسىدە ئوتكۈزگەن 10 كۈنلۈك مەشقلىرىنىڭ ئەڭ ژۇقارقى پەللىگە يەتكەن كۈنى بولدى. بۇ مانېۋرلار خىتاينىڭ ئولكىدە ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر سېپاراتچىلىرىغا كۈچ بىلەن بېسىم قىلىشنى ئۈۋج ئالدۇرىۋاتقانلىغىنى نامايىش قىلدى. ئېكسپېرتلار بىلەن دىپلوماتلارنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، خىتاينىڭ غەربىي - شىمالىدىكى نېفتقا باي بۇ رېگىونغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ يېڭى سىياسىتىدە ھوكۇمەت ئاساسىي جەھەتتىن مۇسۇلمانلار ياشايدىغان بۇ ئولكىدە قاتتىق نازارەت ئورنىتىش ۋە ئۇنىڭ ئاھالىسىنى بېجىندىن كېلىدىغان كورسەتمىلەرنى ئورۇنلاشقا مەجبۇرلاش ئۈرۈنۈشىنى قىلماقتا.

كاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئاسىيە تەتقىقاتلىرى پروفېسسورى درىيۇ گلېنى مۇنداق دېدى: «شىنجاڭ ئولكىسى خىتاي ھوكۇمىتىدىن تەنقىتتىن باشقا نەرسە ئالمىغاندەك كورۈنىدۇ. ھازىر ھوكۇمەت تاكتىكىنى ئۆزگەرتتى ۋە ئۆز ۋاقتىدا ئامېرىكا ئىندېيسلارنى قىرىپ ۋە ياۋروپىنى ئۆزىگە قاراتقان چاغدا قىلغان ئىشلارنى قىلىشنى كوزلىمەكتە. ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا بىز قىلغان خاتالىقلارنى تەكرارلاشنى تەۋەككۈل قىلماقتا.»

يەرلىك ئاھالىنىڭ ۋە تەھلىلچىلەرنىڭ پىكرىچە، خىتاي مۇنداق ئىشقا قەدەم تاشلاپ بارغانسېرى خەلق ئارانىڭ تەنقىتلىرىگە ئانچە كوڭۈل بولمەيدۇ ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىشەنچىگە ئىگە بولۇشقا ئىنتىلمايدۇ.

قىسمەن بۇنىڭ سەۋۋى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، چېگارىنىڭ سىرتىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سېپاراتىستىك تەشكىلاتلىرىغا قارشى كۈرەشتە خىتاي ئۆزىنىڭ مەركىزىي ئاسىيەدىكى خوشنىلىرى بىلەن زىچ ئالاقە ئورناتتى. تەركىۋىگە مەركىزىي ئاسىيەدىكى 4 دولەت، خىتاي بىلەن روسسىيە كىرىدىغان شاڭخەي ھەمكارلىق تەشكىلاتى تەرىپىدىن خىتاي شىنجاڭ ئولكىسىدە ھەربىي ھەرىكەتلەرنى ژۈرگۈزۈشنى قوللاشقا ئىگە بولدى. قازاقستان بىلەن قىرغىزستان سېپاراتىزمدا ئەيىپلەنگەن ئادەملەرنى خىتايغا ئۆتكۈزۈپ قايتۇرۇپ بېرىدۇ، دەپ خەۋەر قىلىدۇ بۇ مەملىكەتلەرنىڭ رەسمىي شەخسلىرى. ئۆتكەن ژىلى قازاقستاندىن خىتايغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ئۈچ ئادەم ئەتىل قىلىندى.

خىتاي بۇنىڭغا جاۋابەن قىرغىزستاننىڭ، ئوزبېكستاننىڭ ۋە قازاقستاننىڭ قۇراللىق كۈچلىرىگە ياردەم بەردى. خىتاي مىللىونلىغان دوللارنى قازاقستاننىڭ نېفت سانائىتىگە دەسمى قىلىپ سالدى. خىتاي شۇنداقلا روسسىيەنىڭ چېچەنىستاندىكى ئىسياڭچىلارنى يوقىتىش بويىچە قانلىق ھەرىكىتىنى ئىزچىل قوللاپ كەلمەكتە. خىتاي ئۆز تەۋەسىدە تەرەققىياتنىڭ يېڭى كونسېپسىيەسىنى ئىشلەشكە كىرىشتى، ئۇ شىنجاڭدا خەن مىللىتىنى ئاھالىنىڭ ئاساسىي كوپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدىغان توپقا ئايلىنىشىنى چاپسانلىتىشنى ۋە خىتاينىڭ ئىچكىرى ئولكىلىرىنى كۈللەندۈرۈش ئۈچۈن مىنېرال رېسۇرسلارنى، شۇ جۈملىدىن نېفت ۋە تەبىي گازنى چىقىرىشنى كوپەيتىشنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ كونسېپسىيەدە باي شەرىق ۋە گاداي غەرىپ ئوتتۇرىسىدىكى پەرىقنى قىسقارتىشقا ئەمەس، بەلكى تەبىي رېسۇرسلاردىن پايدىلىنىشنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ئالاھىدە دىققەت بولۇنگەن. نەتىجىدە كوپلىگەن ئۇيغۇرلاردا ئۇلار ئەندى خىتايغا ئىلگەرىكىگە قارىغاندا ئانچىمۇ كېرەك ئەمەستەك ھىسسىيات پەيدا بولدى.

قەشقەر كوپلىگەن ئەسىرلەر داۋامىدا ئۇ - لۇق ئىپەك يولىدىكى مەشھۇر ۋادى ئىدى ۋە ھازىرمۇ ئولكىنىڭ ئاساسىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى. خەنلەر ش ئۇ ئار ئاھالىسىنىڭ (17 مىللىون ئادەم) 38 پائىزىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئەندى ئۇلار 1950 - ژىلى ئارانلا 5 پائىز ئىدى. ئۇيغۇرلار ئاھالىنىڭ 49 پائىزىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ قالغان قىسمىنى قازاقلار، قىرغىزلار، تاجىكلار ۋە ئوزبەكلەر تەشكىل قىلىدۇ.

ئۇيغۇرلار 18 - ئەسىردىن خىتاي ھوكۇمرانلىغى ئاستىدا قالدى، يەنى ئۇيغۇرلار دىيارى خىتايغا زورلۇق بىلەن بېقىندۇرۇلغاندا، ئۇنىڭغا شىنجاڭ «يېڭى چېگارا» دەپ نام بېرىلگەن. 1949 - ژىلقى كوممۇنىستىك ئىنقىلاپتىن كېيىن شىنجاڭ ئولكىسىدە پات - پاتلا ئىسيانلار پارتلاپ تۇردى.

ئۆتكەن ئايدا بولغان ھەربىي مەشقلەر ھەربىي - دېسانت ئەسكەرلىرىنىڭ ئويۇنلىرىنى ئەسلەتتى. ۋېرتولىيوتلار تورتتىن بولۇپ ۋە قىرغۇچى سامولىيوتلار جۈپ بولۇپ شەھەر ئۈستىدە تۆۋەن ئۇچتى. بەزىدە ۋېرتولىيوتلار ئويلەرنىڭ ئۈستىدە بارى - يوقى 200 فۇت ئېگىزلىكە ئۇچۇپ ئۆتتى.

«ئۇلار بىزگە، ئۆزلىرىنىڭ بومبىلىرى بىزنىڭ پېچاقلىرىمىزدىن يوغان ئېكەنلىگىنى نامايىش قىلىشنى خالىماقتا»، - دېدى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇئەللىمى، ئۇنىڭ ئويى ئۈستىدىن 4 ۋېرتولىيوت ئۇچۇپ ۋە بەشىنچى قەۋەتتىكى ئۇنىڭ كۆزىتىرىسىنىڭ ئەينەكلىرى قاتتىق جاراڭلاپ كەتكەندە.

«ئۇلار بىزنى نېمە ئۈچۈن قىلىۋاتقانلىغىنى بىلىدۇ. ئۇلار بىزنى دەھشەتكە سېلىشنى خالايدۇ. ھە، ئۇلارغا بۇ مۇمكىن بولىۋاتىدۇ»، - دەپ تەكىتلىدى بىر سودىگەر، ئۇ خىتاي ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ تەقىپلىشىدىن خوۋۇپلىنىپ، ئىسمىنى ئاتىمىدى.

ش ئۇ ئار دا ۋە مەركىزىي ئاسىيەدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئۈمۈتسىزلىك كورۈنۈشلىرىنىڭ ئوسۇشى يېڭى سىياسەت نەتىجىلىرىنىڭ بىرى بولدى. ش ئۇ ئار دا، شۇنداقلا قىرغىزستاندا ۋە قازاقستاندا ژۈرگۈزۈلگەن پىكىر سوراش مۇستەقىل دولەت قۇرۇش ياكى ھەتتا خىتاينىڭ باشقۇرۇشىدا خېلە كەڭ دائىرىدىكى ئاۋتونومىيە توغرىلىق پاراڭلىششىنى خالايدىغانلار ئاز ئېكەنلىگىنى كورسەتتى.

«مېنىڭ بۇ يەردىمۇ، شىنجاڭدىمۇ كېلەچىكىم يوق. مېنىڭ دادام ۋەتىنى شىنجاڭغا قايتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. مەنچۇ؟ مەن تورونتوغا مۇھاجىر بولۇپ كېتىشنى خالايمەن»، - دېدى قىرغىزستان پايتەختى بىشكەكتە ياشايدىغان 28 ياشلىق ئىشسىز ئۇيغۇر ئەكبەر ئابدۇلرازاق.

1980 - ژىللىرىنىڭ باشلىرىدا ش ئۇ ئار دىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى رىۋاجلىنىش دەۋرىنى باشتىن كەچۈردى. بېجىن ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى دەۋرىدە يەرلىك مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۈۋج ئالدۇرۇلغان جازالاش ھەرىكەتلىرىنى توختاتتى. مېڭلىغان مەسچىتلەر ئەسكە كەلتۈرۈلدى ياكى يېڭىدىن سېلىندى. بېجىن ئۇيغۇرلارغا ھاكىمىيەت تارماقلىرىدا لاۋازىملارنى ئېگىلەش ئىمكانىيىتىنى بەردى. ئۇيغۇر تىلى ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىللىرى رىۋاجلاندى، مەكتەپلەردە بۇ تىللاردا بالىلار ئوقۇتۇلدى، بۇ تىللار شۇنداقلا رەسمىي ھوججەتلەردە پايدىلىنىشقا باشلىدى.

س س س ر پارچىلانغاندىن كېيىن ش ئۇ ئار دا ياشايدىغان كوپلىگەن ئۇيغۇرلاردا ۋە چەت ئەللەردە، ئاساسىي جەھەتتىن مەركىزىي ئاسىيەدىكى چېگارىداش ئەللەردە ياشايدىغان تەخمىنەن 350000 ئۇيغۇردا، قازاقستان، قىرغىزستان ۋە باشقا مەركىزىي ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرى ئالغان مۇستەقىللىق، پات ئارىدا شىنجاڭغىمۇ كېلىدۇ، دېگەن ئۈمۈت پەيدا بولدى، دەيدۇ ئالمۇتىلىق ئازات ھېكىمبەگ.

لېكىن 1990 - ژىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىغا كەلگەندە بۇ ئۈمۈت ئۇچتى، ئاسىيە ئەللىرى دىپلوماتلىرىنىڭ تەكىتلىشىچە، بەزى ئۇيغۇر سېپاراتچىلىرى ئاۋغانىستاندىكى ياكى پاكىستاندىكى ئىسياڭچىلارنىڭ مەشقلىنىش لاگېرلىرىدا بايقالغان. 1990 - ژىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ش ئۇ ئار دا ئۇيغۇر سېپاراتچىلىرىنىڭ بىر قاتار ھەرىكەتلىرى يۈز بەردى.

ئاخىرقى بىر نەچچە ژىل خىتاي تېررورىزم توغرىلىق مۇلاھىزىلەرنى ش ئۇ ئار دا دىنى ئەركىنلىكنى چەكلەش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاقلايدىغان بانە سۈپىتىدە پايدىلاندى. ئەندى بۇ بولسا تېررورىست دەپ ئاتىلىدىغانلارنىڭ ئابرويىنى ئاشۇردى خالاس.

ھازىر ئۇنىۋېرسىتېت ستۇدېنتلىرىغا مەسچىتقا بېرىش مەنئىي قىلىنغان. بىر نەچچە مەنبەدىن ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، تېخى يېقىندىلا قەشقەردە ھاكىمىيەت ئورگانلىرى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، ئۇلار ئۇنىۋېرسىتېت ستۇدېنتلىرىنىڭ چەينەكلىرىنى مۇسادىرە قىلغان، بۇنىڭدا ئۇلار چەينەكمۇ ناماز ئالدىدا تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن پايدىلىنىشى مۇمكىن ئېكەنلىگىنى بىلدۈرگەن.

لېكىن رېگىوندىكى بەزىلەر، يەنى خەنلەر، ئۇيغۇرلار، غەربىي ۋە مەركىزىي ئاسىيە، شۇنداق سوئالنى بېرىدۇ. قارشىلىشىش سىياستى ئاخىرىدا قانداق نەتىجىگە ئېلىپ كېلىدۇ؟ ئېتىشلارغا قارىغاندا، بېجىن ئۇيغۇرلارنىڭ كوپچىلىكىنى سېپاراتچىلىق ھەرىكەتلەردىن چەتلەشتۈرۈپ، ئۇلارنى قورقىتىشتا مۇۋاپىيەقىيەتكە ئېگە بولغان، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلقنىڭ ئىشەنچىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتىدۇ.

جون پومفېت،
ۋاشىنگتون پوست.
(«رېسپۇبلىكا - 2000 » گېزىتىدىن ئېلىندى.)

باش مۇھەررىر
ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت،
813 - خانە

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋابكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋسال» شىركىتى.
تىراژى 1500 زاكاز 9698

تېلېفون:
33 - 84 - 59

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.